النشر
ملتان

ایڈیٹر: اے۔ کے بلوچ

یکم مئی ۱۹۶۹

رجسٹرڈ ایل نمبر ۷۴۱۷ • جاری شدہ ۱۹۶۴ء

ماہانہ سرائیکی اشاعت

ہفت روزہ
اختر
ملتان

جلد ۶ | یکم مئی ۱۹۶۹ء | شمارہ ۱۶۵

نگران
مولانا نور احمد خاں فریدی

ایڈیٹر
اے کے بلوچ

سال دا چندہ ..... ڈاہ روپے
ہک پرچہ .... ۵۰ پیسے

پتہ
۲۹ رائٹرز کالونی ملتان

تندیر

پبلشر اختر علی خاں بلوچ، پرنٹر حاجی منظور احمد احقر، مطبع ہمدرد پرنٹنگ پریس ملتان، دفتر رائٹرز کالونی ملتان

گاٖلھ مُہاڑ

"امروز" لاہور دے ہفتہ وار ادبی ایڈیشن وِچ پنجابی دے شاعراں دے ذکر وِچ سائیں احمد ندیم قاسمی دی ایں زور آوری تے بے زرداری اُتے سرائیکی حلقے وِچ ڈاڈھی پِیڑ کیتی گئی جو اُنہاں سرائیکی دے بزرگ شاعراں کوں پنجابی شاعراں دے زُمرے وِچ گِݨائے تے اُنھاں دے کلام کوں دی ہِک ترو ڑ تے پیش کیتے۔ ایں کنوں پہلے وی ہِک ڈُوجھی مُدت کنوں ایہو جیہاں زور آوریاں وݙے سیاݨے بزرگیں کنوں تھیندیاں آئن۔ حضرت خواجہ فریدؒ، مولوی لطف علی، میاں علی حیدر تے حضرت گولڑوی کوں نِت پنجابی شاعر دے طور تے پیش کیتا گیا۔ لاہور ریڈیو اسٹیشن ہووے تے بھانویں لاہور دیاں پنجابی مجلساں تے سنگتاں، کݙاہیں ایہہ تسلیم نی کیتا گیا جو سرائیکی ہِک آنجھ بولی اے، اوندا علیحدہ ادب اے، اوندے علاقے دا ڈیسیبی اُہا گھا، رسماں ریتاں دا سوکھ سبھا، پاوَݨ ہنڈاوݨ تے میلیاں ٹھیلیاں دا چس رس سبھو کجھ انوکھا تے نویکلا اے۔ سرائیکی زبان دی قدامت کوں غیر جانبدار محقق برملا منیندے آئے ہن، اُنہاں دیاں دلیلاں کوں اَڄ تئیں پنجابی دا کوئی محقق گُوڑانی کر سگیا۔ ہا ایہہ ضرور تھئے جو سرائیکی دے حلقے کوں پنجابی حلقہ سرائیکی دے شاعراں، ادیباں کوں پنجابی شاعر، ادیب اتے سرائیکی دیس دی تہذیب تے ثقافت کوں پنجابی تہذیب تے ثقافت دا حصہ آکھدے آگئے تے ہُݨ تائیں آکھیا ویندا پئے۔ اساں اَڄ تائیں پنجابی شاعراں کوں سرائیکی شاعر نی آکھیا۔ اساں پنجابی تہذیب کوں اپݨی تہذیب نی آکھیندے کیوں جو اساکوں ایندی لوڑ کائے نی۔ اساڈے حلقے وِچ مشاہیر شاعراں، ادیباں دی گھوٹ کائنی اساں اپݨی تہذیب تے ثقافت کوں ادھورانی سمجھدے، بر سر کہیں لحاظ نال کوئی کمی ہوندی دی، تاں دی اساں ٻئے علاقے دے نامور لوکیں کوں آکا شُدھی نہ کریندے۔ احمد ندیم قاسمی اساڈی قومی زبان دے وݙے عظیم شاعر ادیب تے دانشور ہِن اساڈے دل اِچ انہاں دی بہوں ساری قدر اے۔ اساکوں او ایں گالھوں وی چنگیں لگدن جو انہاں دی اوائل حیاتی دا ڈھیر سارا حصہ سرائیکی حلقے وِچ گزرے۔ اُنہاں دا فن ایہیں علاقے اِچ نکھریا تے سوہݨیا۔ انہاں کوں نامی گرامی بݨاوݨ اِچ ایہیں علاقے دے لوکیں دے خلوص تے پیار دا اِتھوں دے وَس وسیب دا تے اِتھاں دے آن پاݨی وِیلے دے سو کھا سبھا کوں دی یاد رکھیندے!

سرائیکی زبان کیا اے؟ اِسے بارے ہِک مضمون ایہیں شمارے وِچ پیش خدمت اے، اساکوں خوشی تھیسی جو ایں موضوع اُتے لاہور دے سیاݨے سوڈھے اپݨے موقف دے حق اِچ قلم چاوِن۔ "اختر" دے صفحے ہر ویلے

حاضر ہن!

● سردار غلام حسن حیدرانی سرائیکی دے ماہر تے ذہین اہل قلم ہن۔ انہاں دی تحریر اچ خالص زبان دی چس رس بلدی اے۔ افسانہ نویسی دے فن اتے وی او مہارت رکھیندن "کبری دی مُٹھ" ایندا جیندا جاگدا ثبوت ہئی — ایں پرچے اچ انہاں سرائیکی دیس دے مُلا نصیر الدین، گامن سچار اُتے قلم چاتے۔ گامن سچار سرائیکی دیس دا بہوں وڈا کیریکٹر اے۔ امید اے جو "گامن سچار" اُتے بے بھرانے بزرگ وی دھیان ڈیسن!

● سرائیکی دے سرمد سرور کربلائی دی مشہور نظم "مسٹری" اردو دے مشہور نامی شاعر سائیں محسن نقوی دے طفیل اساڈے ہتھ آئی اے۔ نقوی سائیں دے "نوٹ" نال پیش خدمت اے۔ ایں نظم دی پورے سرائیکی حلقے اچ بلا دی ہک ہئی۔ امید اے جو "اختر" دے پڑھن والے اینکوں ڈاڈھے شوق نال پڑھسن!

● "آجڑی" اساڈی سنگت دے پرانے سنگار ہن۔ ایہہ قلندر نونا روی ہن۔ ہن آجڑی دے ویس اچ ڈاڈھی پکڑی آندن۔ کجھ چھلے وی ٹکائی وَدِن، تانگھ رکھا ہے!

● "پنڑاں جرم اے"۔ نجمہ کوکب دا ہک نکا جیہاں افسانہ اے یا ہک چنجالہ پتھر اے جو اُڈ کے ہال اچ گھمب وَنیدے۔

● ڈاکٹر مہر عبدالحق سائیں دے مشہور عالم مقالے "ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق" اُتے اساڈے مستقل تبصرہ نگار سائیں صدیق طاہر ہوریں سوجھلا سٹے، مہر سائیں دا مقالہ کتابی شکل اچ چھپ گیے۔ ایہہ کتاب آدم جی ادبی انعام دی حقدار سمجھی گئی اے!

● حصہ نظم اچ مہجور بخاری، مولوی غلام حسین زائر، پرواز قیصرانی، بسمل احمدانی اتے اقبال سوکڑی دا ذہنی فکری تے فنی پورھیا ہک سوہنے سوادی گلدستے وانگوں تُساڈی نذر اے۔ کوشش دے باوجود بہوں سارِیاں شئیں ایں پرچے وچ مائی سگدیاں۔ سائیں فدا الاحمدانی دی لکھی فرید سرائیکی اکیڈمی ڈیرہ غازی خاں دے مشاعرے دی رپورٹ سجاد بریلوی دا مضمون "بیٹرکا" حضرت یتیم سائیں، شباب للت تے حافظ بسمل کاظمی دیاں نظماں تے غزلاں جولائی دے پرچے دا سنگار بنسن!

● اگلا پرچہ "سرور کربلائی" نمبر ہوسی۔ سرور سائیں دی شخصیت، شاعری دے فن اتے انہاں دا چونڑواں کلام پیش کرن دا طرلا کریسوں۔ مقالہ محسن نقوی سائیں دے ذمے اے۔ سرور کربلائی دے قدرداں شاعراں وچوں کوئی منظوم خراج پیش کرن چاہے تاں وقتی ہتھ ڈیوے، اساں تانگھ رکھیسوں۔ بئی خیر!

تُساڈا
— بلوچ

تبصرہ

"ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب دی کتاب"

• صدیق طاہر

سائیں ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں کوں آپݨی کتاب "ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق" تے آدم جی ادبی انعام ملے۔ ایں عزت ہݨ تے سرائیکی زبان دے سنجݨاں کوں اَڄ خوشی تھئی اے۔ اے خوشی ایں سانگوں ڈوڑی پوڑی اے جو ہک تاں ایں بے واہی زبان دی تحقیق دا اے اُن تل پورھیا ہیں زبان دے ہک آپݨے فرزند دے ہتھوں تھئے۔ تے ڈوجھے ایں سانگوں جو پہلی واری ایں زبان دے بارے کہیں کتاب کوں ہک یونیورسٹی تے علمی تے تحقیقی سند دا درجہ ݙتے۔ رول اے وی پہلا منظور ستو ب اے جو ایں کتاب کوں سال دی سب توں ودھائی تحقیقی کتاب من کراہیں ایندے لکھاری کوں آدم جی ادبی انعام دی عزت ݙتی گئی اے!

شابت میڈے کجھ بھرانواں کوں ایہہ گالھ چنگی نہ لگے پر سوچیسن تاں اے منݨاں پوسی جو اے خوشی ایں گالھ دی تاں ہے جو ایں زبان دی تاریخ تے ہک مستند کتاب چھپ گئی پر ایہہ انعام سرائیکی ادب تے نئیں، اردو تحقیق تے ملے۔ اڄݨ تائیں ملک دیاں ڈوجھیاں تل دیاں زباناں دے نال ایں زبان دے ادب تے تذکرے دی کوئی جائیں بݨی۔ اڄݨ تاں رائٹرز گلڈ پاکستان اِچ سندھی، بلوچی، پشتو تے پنجابی دے نال ایں زبان دا ناں وی نئیں لکھیا گیا۔ آپݨے ڈاکٹر مہر صاحب دی کتاب ساڈی قومی زبان اردو دی کتاب اے۔ ایندے چھپݨ نال اردو دے تحقیقی مواد دا ودھارا تھئے۔ ایجھاں انعام جݙاں نسیم جتوئی، جانباز جتوئی یا دلشاد احمد پوری دے کہیں مجموعہ کلام، اختر بلوچ یا حاجی بشیر دی کہیں نثر دی کتاب، ظامی بہاولپوری، کیفی جامپوری، یا صوفی عبدالمجید ناز فریدی دی کہیں سرائیکی تحقیق تے ملے تے سرائیکی زبان دے ادب دے ناں تے ملے تاں گالھ اے۔ رب کرے جو او ویلا دی نیڑے آوے!

خبر — گالھ مہر صاحب ہوراں دی کتاب دی ہئی۔ ۷۰۸ صفحیاں دی ایہہ کتاب اردو ٹائپ اِچ مکتبہ جدید لاہور نے چھاپی اے تے اردو اکادمی بہاولپور نے چھپوا تے شائع کیتی اے۔ کتاب دی قیمت چوڈاں ڈالا روپے ہے۔ بہوں تھوڑے سنجݨاں کوں ایں کتاب دے چھپݨ دی کہاݨی دا پتہ ہوسی۔ ہݨ اے چھپ گئی اے۔ انہاں گالھیں کوں یاد کرݨ دا فیدا تاں کوئی نئیں پر آکھݨوں نسے راہندے جو ایں کتاب دی چھپائی چھی ورھیاں تئیں کھٹائی وچ پئی رہی۔ تھوڑ نہ رقم دی ہئی نہ شوق دی۔ نہ مہر صاحب ہوراں

ٹمبل سنگی ! (صفحہ ۱۲۹)

اگوں آن کراہیں ڈاکٹر صاحب آہدن جو سابق ریاست بہاول پور تے ملتان، مظفر گڑھ، ڈیرہ غازی خان، میانوالی تے ڈیرہ اسماعیل خان دے ضلعیاں اِچ بولیجن آلی زبان "ملتانی" اے۔ ڈاکٹر صاحب ایں بارے وِچ پرانے تے نویں محققین دے ایں نظریئے کوں نئیں منیا جو ملتانی لہندا تے سرائیکی ہک زبان اے۔ او اے تاں منیندن جو بہاول پوری، جٹکی، اُوچی، ریاستی، ہندکو، سرائی یا سرائیکی وغیرہ کوں مؤرخین تے زباناں دے عالماں نے ہکا زبان لکھے، پر خود معیاری زبان "ملتانی" کوں سمجھدن۔ لہندا ایں زبان داناں بہوں عالماں نے لکھے پر ڈاکٹر صاحب ایکوں وی نئیں منیندے تے گرامر تے قواعد دی علمی دلیل دی بنیاد تے لہندا کوں ملتانی کنوں اَنج تے اصلوں وکھری زبان لکھدن۔ انہاں دے لفظاں اِچ:۔

"ملتانی زبان ناں تاں لہندا اے نہ پنجابی یا مغربی ہندی، بلکہ انہاں سب زباناں کنوں وکھری پکی تے نویکلی زبان اے۔ ایندا سانگا بس سندھی بولی نال اے جیڑھی ایندی چھوٹی بھینڑ اے"۔ (صفحہ ۱۲۹)

اتھیں تاں ڈاکٹر صاحب اے وی لکھدن جو پنجابی زبان شہر شہر تے ضلعے ضلعے دی انجوا اَنج اے۔ لہجے تے الفاظ محاورات وی بدل ویندن پر اپنے "تنوع" کوں "ملتانی" زبان اِچ قبول کر کے ایندا دائرہ ودھاونڑ کیتے تیار نئیں۔ ایہو خیال استاذ محترم نظامی صاحب دا وی ہا۔ انہاں وی ایں زبان کوں "بہاولپوری ملتانی" لکھیا (بہاولپوری، ملتانی زبان و ادب از نظامی بہاول پوری ۱۹۶۲ء)

کہیں بحث دا جھنجھٹ پاتے بغیر دل ایہ آہدے جو ڈاکٹر ٹرمپ نے جارج گریرسن دی گالھ ساڈے محقق من گھنن تاں چنگاں ہا، تاں جو کشمیر کنوں کراچی تئیں ہر جاتے سرائیکی بولنڑ والا شخص بہاول پوری، کشمیری تے سندھی سڈواوے بغیر ہکے تسبیح دا دانہ بنڑ سگے ہا تے ہنڑ جو ملتان ڈویژنل کونسل نے سرائیکی زبان دی سرپرستی دا مطالبہ کیتے تاں وی انہاں ملتان دی معیاری زبان کوں ای خراج قبولیت پیش کیتے، رہیا لہجے دا اختلاف تاں او تاں اساں لاہور، امرتسر، فیروز پور تے جالندھر دے پنجابیاں کوں ہک بئے دی بولی دے محاوریاں دا مذاق اُڈیندا ڈٹھے، جے او سب لوک ہنڑ وی پنجابی سڈ سگدن تاں ساکوں کیہ تھئے؟

خیر، آپنڑے ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب ہوراں دا نظریہ اے ہے جو ملتانی زبان کوئی ملوان زبان نئیں، ہک پختہ بولی اے، اے بولی ملتان کنوں چل تے لاہور پہنچی تے پنجابی کوں آپنڑے رنگ اِچ رنگیس (ڈاہویں صدی ہجری دے پنجابی نمونے ڈِکھ) ایہ زبان دہلی پہنچی، اُتھاں اے خود اُتھاں دی ویڑے زباناں دے سانچے وِچ ڈھل گئی تے اردو بنڑ گئی (صفحہ ۶۸۸)

ڈاکٹر صاحب نے کتاب اِچ بغیر کہیں تعصب تے تنگ نظری دے ہر قسم دے مفصل حوالے ڈِتن تے بعض مقامات تے سوہنڑے تاریخی تے لسانی محاکمے تے نتائج مرتب کیتے ہن۔ زباناں دی عالمی تقسیم، ہند آریائی زباناں، پراکرتاں، ملتانی زباناں دی تاریخ تے جغرافیہ، ایندا ذخیرہ ادب، ہمسایہ زباناں نال ایندا تعلق، ملتانی گرامر، اردو ملتانی گرامر دا تقابلی مطالعہ وغیرہ ابواب اِچ تفصیل نال تے مدلل بحث کیتی اے۔ آپنڑی جامعیت دی بنیاد تے گرامر دا باب تاں ایں قابل اے جو انکوں اَنج کتابی

تبرکات

کافی

خواجہ فریدؒ

دردِ اندر دی پیڑ ڈاڈھا سخت ستایا
ہجر فراق دے تیر دل کوں مار مونجھایا

عشق ہے ڈکھڑے دل دی شادی
عشق ہے رہبر مرشد ہادی
عشق ہے ساڈا پیر جیں کل راز سُجھایا

اے دل مٹھڑی گندڑی مندڑی
جانوں لادی برہوں دی بندڑی
ازلوں تانگھ دا تیر جانی جوڑ چلایا

ناز تیمم دے گجھڑے ہاسے
چالے تیج فریب دلاسے
حسن دے جار امیر جہاں چو گوڑ نوایا

دُھڑی پالی سدا متوالی !
مینہہ دسراند تے والی آلی
روہی رشک بہشت ڈیندا الخت ولایا

تھیاں سبز فرید دیاں جھوکاں
سبھوں خشکی چائی لوکاں
مند تماں نوں پھیر مولیٰ ماڑو سایا

دردِ فراق دی پیڑ ڈاڈھا سخت ستایا

کافی

نواب میر فیض محمد خان تالپور عاجز
والی خیرپور میرس (بہشتی)

ایڈا نا کر تکرار وے
ساڈے نال ظالم یار وے
تکرار کیا تلوار وے
لنگھ پئی کلیجے دے پار وے
لوں لوں کریندی پکار وے
کوئی ترس نہ پیا ظالم یار وے
رُت آئی مینگھ ملہار دی
بلبل ہزار پکار دی
ساکوں تانگھ گل رخسار دی
کیڈن ویڑھے آسم یار وے
عاجز کریندا ہے ندا
سن عرض میڈی او دل رُبا
آول انگڻ بہر خدا
کل ہس کو دل کھیڈ پیار وے

سسٹڑی

سرور کربلائی

سرور کربلائی سرائیکی زبان کا مجتہد، منفرد اور باوقار شاعر ہے۔ اس کے قلم سے بیک وقت پھول بھی جھڑتے ہیں اور انگارے بھی۔ وہ سرائیکی ادب کے مطلعِ شفاف پر ابروئے ہلال کی طرح نمودار ہوا اور تھوڑے ہی عرصہ میں اس کی تابناک کرنیں پوری زبان کی سرزمین پر بکھر گئیں۔ وہ قوسِ قزح کا شاعر ہے وہ اپنے شبنمی افکار میں موسمِ بہار کے اوّلین خمار کی نکہتیں بسائے ہوئے بلقیسِ فن کی زلفیں سنوارتا چلا جا رہا ہے۔ سرور ایک مخلص فن کار ہے۔ اس کی رگوں میں خون کی بجائے "خلوص" گردش کر رہا ہے۔ وہ سرائیکی ادب کا مقتدر ہے ہر آنے والے فن کار کو اس کی تقلید کرنا پڑے گی۔ اس کا اجتہاد (جو بعض متعصّب فن کاروں کی نظر میں بغاوت ہے) اس کی متنوع شخصیت کے عزمِ جہانگیر کا علمبردار ہے۔ وہ شعر پڑھتا ہے تو یوں محسوس ہوتا ہے جیسے کسی بلند و بالا پہاڑ کی چوٹی سے کوئی گرجتا ہوا آبشار دامنِ کوہ میں سوئے ہوئے سبزہ زاروں کے سکوتِ خواب کو جھنجوڑنے کے لئے محوِ خرام ہو۔ "سسٹڑی" سرائیکی زبان کا روایتی "سمبل" ہے، ہر شاعر نے اس موضوع پر کم و بیش لکھا ہے لیکن سرور کی "سسٹڑی" اپنے دامن میں بے شمار رعنائیاں لئے ہوئے ہے۔ اس کی نظم "سسٹڑی" کو متفقہ طور پر اس کا شاہکار تسلیم کیا گیا ہے۔ ہاتھ کنگن کو آرسی کیا کے مصداق میں اس کی نظم نذرِ قارئین کرتا ہوں، پڑھیئے اور داد دیجئے سرور کربلائی کے فن کو! جسے سرائیکی حلقے میں "سرمدِ فن" کا مقام حاصل ہے!

— سیّد محسن نقوی

میں سسٹڑی ہاں! میں سسٹڑی ہاں
تیڈی دید دی ازلوں تسڑی ہاں

گیم سوچ سجڑ ہاں منگ تیڈی — ہاں منگ تیڈی ہر رنگ تیڈی
توں نئیں بندا نہ بڻ میڈا — میں رہساں ڈھول نسنگ تیڈی

اے چند تیڈی اے ساہ تیڈا — میڈی ہر اُمید امنگ تیڈی
توں شمع شان شرافت دی — میں بے پردار پتنگ تیڈی
توں راجہ لداتا پریم پتی — میں مفلس محض ملنگ تیڈی
کر روز دلیلاں گنڈی ہاں — کیوں تھئی گہی اے دل امنگ تیڈی

ناراض نہ تھیویں عرض کراں !

تیڈے سوڑے پیت توں کسری ہاں

ایہو ہے جگری ارمان میکوں	گئیں رتناسٹ سلطان میکوں
جیڑھی کیتی ہئی ہس شا ہس ہئی	نعمائے تائیں ممن گمان میکوں
نادان رسمجھ ہتھ مار گئیں	کر لنگلے وِچ ویران میکوں
میں رات دی پرنی کیا جاناں	جیڑھے کیتے نی ڈکھ دان میکوں
کیا تھیندا نال رلائی جلدوں	ہک بے واہ جانڑ انسان میکوں
تیڈے محل دا زیب بنگار نہ ہم	توڑے رکھدا چادر بان میکوں
یا بردی جوڑ دچینیدوں دِ نج	لجپال شہر مکران میکوں

ایں حال تاں میڈے نال ہوندے

جیویں رج دردیں وِچ پھسڑی ہاں

جیویں دل آکھی آزما میکوں	لو زہر دے جام پلا میکوں
یا ہتھوں حضور تے معاف کیتے	لکھ وار دوا اِئندلا میکوں
تیڈی محل اُدھر دڑ کے شاہ میڈا	جے چاہیں دار چڑھا میکوں
یا گردن کھن ڈے لت سینے	وَدا وِچ قدمیں لُٹا میکوں
ہر حال تیڈی منگور ہاں میں	بھاہ بلدی وِچ سٹوا میکوں
پر نام خدا جتوالاں ڈے	لگ آکھے نال ٹھکرا میکوں
میکوں تانگھ ازل دوود دی ہے	ہکوار کیچ ڈکھا میکوں
گوا دے پر کھن دی پانھی ہاں	ایہو جھیکڑا دا تل لا میکوں

من منت مُشتی من اندعائی نی

ہکی بال تیڈے ہتھ وسڑی ہاں

وَدی صبر جیب تے تسر نیدی ہاں	تیڈی پیار کوں پئی رنگ لیندی ہاں؟
ہاں ڈول پوندے آڈیدھوں	جیویں میں پئی پیت پلیندی ہاں؟
میکوں ڈکھیو ڈکھی ڈکھ روندے ہن	وَدی ایہیں جھٹ جاگیندی ہاں
ڈل پیرپڑ رنج لادیراں تھنے	وَدی ڈکھودی جہاگ جھگیندی ہاں؟
گھس پاس گئے پل گرمی توں	وَدی پیجرہ ریت رلیندی ہاں
پر قسم خدا دی کمل کمل تے	وَدی ساہ تے صبر گٹ بھگیندی ہاں
تیڈے ہک ہک قدم تے صحرا وِچ	وَدی جھمبڑ جھمبر ڈے ڈیندی ہاں
انصاف کریں تیڈے عشق دے وِچ	جیویں میں پئی ہتھ مرنیدی ہاں
لب چول پیاسے رہ کے	تیکوں سرورؔ پکر شیدی ہاں

آ ڈیکھ نبل کیوں نئیں ہوندیں

میں راندا الم وِچ ڈسڑی ہاں

(نوٹ : نظم دے ہر بند دے وِچ دانستہ ہک ہک مصرع ودھایا گئے)

پتلہ

کیچی کیچ دنجن توں پہلے چھیکڑی منت لائی وِنج، شکل ڈکھائی وِنج

اپنے ہتھیں چھلے مندریاں ستے سگن لہائی وِنج، کیچ دو چپائی وِنج

چوڑے کھن تے پاڑ کے چنیاں کفنیاں جوڑ بوائی وِنج، میت سجائی وِنج

سرورؔ دا پڑھ فرض جنازہ کیچ دے راہ دفنائی وِنج، تانگھ مکائی وِنج

گامݨ سچار

سرائیکی دیس دا لافانی کردار

● غلام حسن حیدرانی

گامݨ سچار کوئی اجنبی ہستی نہیں، جیہیں اوندا تعارف کراوݨ بہوں ضروری ہووے۔ اوکوں ڈیرے دے علاوہ مظفرگڑھ، ملتان، بہاولپور، ڈیرہ اسماعیل خاں دا بچہ بچہ جاݨدا ہے۔ اونہاں بتاں مونہہ تے سچ آکھݨ دے واقعے لوک ہر ویلے گھن گھن کے مجلسیں وچ کریندے راہندن۔ گامݨ وݙیاں صفتیں دا مالک ہا۔ سچائی، محبت، دلیری، حاضر جوابی، دانائی مشکل نال ہی جاتے کٹھیاں تھیندیاں ہن اتے انہیں ساریاں صفتیں دا مالک ہا!

*

سچار دا لفظ معمولی نہیں اوں وݙے کئیں وݙے حاکم، نواب، ظالم دے مونہہ تے سچ آکھ ݙیندا ہا۔ حاضر جواب ایہو جیہاں ہا، جو شعراں وچ گھڑیاں گھڑیاں جواب گھڑ گھندا ہا۔ سچ بولݨ دا سلسلہ وݙے جگر گردے دی لوڑ پوندی اے، اللہ سائیں اوکوں ایجھے جگر گردے دا مالک بݨایا ہا، جو وݙے کئیں وݙے جابر حاکم کوں مونہہ تے سچ آکھ ݙیندا ہا۔ بھانویں جو اوندی گھل کیوں نہ تھی گھندی ہووے۔

یاد رکھݨا! نہیں گالھیں واوے جو اوکوں ہر کوئی جاݨدے، پر تاریخی طور تے ایں شیر دا کوئی پورا احوال نہیں جاݨدا۔ جیکر کوئی جاݨدے تاں ایہو کجھ جو او غازی خاں دا ہک وقت وزیر، پھر او دست تے نوکر ہا۔ یاری ایہو جیہیں ہائی جو غازی خاں دی خاطر سر تلی تے رکھی وداں ہوندا ہا۔ غازی خاں دی خاطر وݙی کئیں وݙی مصیبت دے منہ وچ وجݨ او فخر سمجھدا ہا۔ گامݨ دی پوری تاریخ کیتیں تاں میں دی کوئی واقف نہیں پر ایڈیٹر "اختر" دی فرمائش پوری کرݨ دا سطے اوندی صفتیں دے کجھ واقعے ݙیندا ہاں!

یاری

ہک دفعہ کہیں گالھ توں غازی خاں تے گامݨ ہک ٻے کنوں رُس پئے۔ بہوں ݙینہہ گامݨ دربار وچ نہ ول گیا۔ تورے محبت اوکوں جتنا دی بے چین تے بے قرار رکھیا۔ او ݙند ہیٹھ کانا ݙے کے وداں رہا۔ اوݙوں غازی خاں دی ہک نواب ہا، اوں وی آپݨی نوابی پوری کیتی۔ گامݨ کوں نہ منایا۔ ݙوجھا غازی خاں گامݨ دا امتحان گھنݨ چاہندا ہا جو گامݨ کوں میݙے نال محبت ہے یا کینا! ہک ݙینہہ غازی خاں کچہری لائی ویٹھے۔ ہک مسافر

سوالی نواب صاحب کوں ملݨ آیا۔ اوں ہک وݙے بندے دانسے
جیڑا ہک، پناں رومال اچ بدھا ہویا پیش کیتا۔ نواب پچھیا
اے کیا ہے؟ مسافر جواب ݙتا۔ سائیں شہر دے باہر
راہ تے ہک جوان کھڑا ہا، اوں میکوں ݙتے جو نواب
صاحب کوں ݙے ݙیویں۔ میں جناب دے پیش کر ݙتے

ہݨ ساری دیر نواب صاحب تے کچاہری دے
لوک حیران تھی سوچیندے رہے۔ جو اے کئیں بھیجیا ہوسی
تے ایندے وِچ کیا ہوسی؟ آخر ہک درباری آکھیا، سائیں
ایکوں کھولو تاں سہی ایندے وِچ ہے کیا؟

غازی خاں رومال کھولیا تاں اوندے وِچ بیا رومال
ہا۔ او کھولیا تاں بیا رومال نکل آیا۔ نواب صاحب ایویں
رومال کھولیندا رہیا تے اندروں بئے رومال نکلدے رہے
اوہنڈوانے جیڈا پناں گھٹدیں گھٹدیں [illegible] تے
جیڈا تھی گیا۔ ہݨ اندازہ کرو جو کتنے رومال کھولے گئے
ہوسن تے ݙیکھݨ والے کتنے حیران تے پریشان تھئے
ہوسن۔ آخری رومال کھولیا تاں اوندے وِچوں ہک
چھوٹا جیہاں کُتاؤں نکل آیا۔ سارے لوک کجھ حیران
کجھ کاوڑ تھئے۔ پر غازی خاں ہݨ سارا وقت ڈھڈ
پکڑی دباوب کھلدا رہیا۔ غازی خاں دا ایں کھل کنوں
لوک زیادہ حیران تے پریشان تھی گئے۔ آخر غازی خاں
اُٹھیا۔ اوں مسافر تے درباریں کوں نال گھدس، شہر دے
باہر آیا تاں اوہیں جا تے راہ دے نال گاموݨ کھڑا ہا۔ ݙوہیں
بار گلکڑی پا کے ملے تے اُتھوں دربار واپس آئے
دربار اچ ہنگیں چنگیں زمیندار وی بیٹھے ہن۔ اُنہیں عرض
کیتی "نواب صاحب! ساݙی سمجھ اچ اے گالھ نہیں آئی!"

نواب صاحب فرمایا: اے چھوٹا جیہاں وتاؤں
ہک وݙا سارا سنیہا ہا۔ گاموݨ کوں آپݨی خودداری مجبور
کیتا۔ پر محبت وی مجبور کیتا۔ عقل کنیں کم گھن کے اے
وتاؤں روانہ کیتس۔ ایندا اے مطلب ہے جو "کوت
آؤں؟" جیڑھے ویلھے لوکیں کوں سمجھ آئی لوگ گاموݨ
دی عقل تے حیران تھی گئے۔ غازی خاں آکھیا "گونگے
دیاں سنارتاں گونگے دی ماء جاݨے!"

ایں قسم دے ہزاراں واقعات ہن۔ اے بدنصیبی
سمجھو یا لوکاں دی زوراوری۔ جو ہݨ ساریاں گاموݨ
دیاں گالھیں لوکاں ہنہیں آدمیں نال نتھی کر
ݙتیاں ہن۔ اصل گالھ اے ہے جیڑھے ویلھے آدمی
کہیں دی تعریف کرݨ بہندے او او کوں سب توں
زیادہ داہیں سیاݨاں ثابت کرݨ دی کوشش کریندے
ایں واسطے گاموݨ دیاں گالھیں اوندے نال لا ݙیندے
جو اے واقعہ ایں نال تھئے!

حق گوئی، حاضر جوابی تے بہادری

ہݨ ایندی حق گوئی، سچائی تے حاضر جوابی دا قصہ
سُݨیندا اں۔ ایں واقعے کنیں پہلے اے ݙس ݙیواں جو
گاموݨ دے ہتھ وِچ تلوار ہکی ہݨ دنیا دی ہتھار جیندے
کولوں وی پچھو، ایہو آکھسی جو گاموݨ کنوں وݙا پھٹے باز
کوئی نہ ہا۔ پنج ݙاہ تلواراں ہکے وقت وی اوندے اُتیں
آ پوندیاں۔ او وݙی صفائی نال خود کوں بچاوݨ دے نال
دشمن دا ہک ادھ آدمی کتر ݙیندا ہا۔

دگاموݨ تے قلم تاں میں چا بیٹھاں، پر پہلے ہا اکھ

گیاں، بیراد شہا تاریخ کنوں لوک ناواقف ہن۔ ایں دراڑیں ہو شاہ میر غازی خان اسلام کیڑے بادشاہ دے زمانے اِچ گزرے ہن تے اوں ویلے ملتان دا گورنر یا حاکم کون ہا، پر اے واقعہ حاکم ملتان دے نال پیش آیا ہے جیڑھا ایں بیان کرن والا ہاں)

حاکم ملتان کوں ہک بدمعاش نے وڈا تنگ کیتا ہویا ہا۔ او بدمعاش طاقت ور، بہادر تے دلیر ہا۔ او کہیں کنوں نہ ڈردا ہا۔ او رات کوں حاکم دے گھر وڑ ویندا ہا اتنی بے عزتی دے باوجود حاکم اوندا کجھ وی نہ کر سگدا ہا۔ شہر سارا ای کتوں کہیں کوں ڈسیندا وی نہ ہا جو میڈے نال ایہ پئی گزردی اے۔ اوں ہزار پہرے کھڑا کر پر محفوظ نہ ریہا۔ آخر او کہیں جوانمرد دی گول وچ لگ گیا۔ اوں امتحان واسطے ہک لفظ تکیہ کلام بنا گھدا، جو دربار وچ چھیڑ ڈیندا۔ امیر غریب، نواب یا زمیندار آوے ہا پہلے پہلے "آ او بھگت" ایہا لفظ دے نال کریندا ہا جو "آ او لونڈی دے بچے"— مدت گزر گئی پر کہیں سر نہ چاتا۔ آخر حاکم ملتان کوں گامن دا پتہ لگا تاں اوں گامن خاں کوں سڈوایا۔ ایہا طرح گامن نال ملاقات دی ترکیبی، اوندا امتحان وی گھنساں — جو واقعی اوہا بندہ ہے جیویں لوک آہدن تاں اوندے کنوں مدد منگساں۔ ایں خیال تے غازی خاں کوں دعوت ڈتی، پر ڈیکھو غازی خاں، گامن کوں نال نہ آندا۔ حاکم ملتان ساریاں کوں "آ او لونڈی دے بچے" آکھیا، پر کوئی گالھ نہ بنی۔ غازی خاں واپس ول گیا۔ ہک ڈینہہ حاکم دربار اِچ گالھ کیتی جو گامن وڈا دلیر تے سچا سنیندا ہا، پر سادا جواب اوں وی نہیں ڈے سگیا۔ ہک درباری اٹھی کے عرض کیتی۔ حضور گامن خاں کوں غازی خاں نال نہیں آندا۔ اے سُن کے حاکم کوں وڈا افسوس تھیا۔ ڈوجھی واری دعوت نامے وچ گامن کوں نال گھن آون دی تاکید کیتی!

گامن دربار وچ آیا۔ حاکم اوں کوں وی "آ او لونڈی دے بچے" آکھیا۔ گامن جواب ڈتا "ٹھیک اے میں وی لونڈی دا بچہ، توں وی لونڈی دا بچہ ساری سپاہ وی لونڈی دا بچہ" — ایں جواب توں سارا محافظ دستہ گامن کوں پے گیا۔ غازی خاں نے بہوں سنگتی سارے نس گئے۔ گامن کلہا بھڑ گیا۔ اوں پنجھی باری کر گھی بہوں سارے آدمی قتل کر کے گھوڑے تے چڑھدا نکل گیا۔ غازی خاں وڈی مشکل نال ڈیرے اپڑیا۔ ڈو ترلے ڈینہہ بھالا گیا، گامن نہ آیا۔ غازی خاں یقین کر گھدا جو گامن ماریا گئے۔ غازی خاں کئی ڈینہہ گامن دا سوگ منایا۔ خود کئی ڈینہہ روٹی نہ کھادی۔ ہک ڈینہہ گامن آپنے گھوڑے تے سوار کچہری وچ آگیا۔ سارے لوک تے نواب صاحب حیران تھئے ڈیہدے رہ گئے۔ گامن گھوڑے تے چڑھیا کھڑا رہ گیا۔ آخر غازی خاں گامن کنیں پچھیا— "توں ہنڑ تائیں کتھاں رہ گیا ہاویں؟"

گامن جواب ڈتا— "اُچے قد جوڑے سینے، چنگیں نال نہ موئے کمینے— میں اُتھاں ہیا کتھاں؟"

"یار، ڈس تاں سہی توں آخر ہا کتھاں؟"

"ور گھتے جوڑے گھاٹی ڈاڑھی، چنگیں نال نہ موئے بھاڑی میں اُتھاں، ہیا کتھاں؟"

"بھتی ڈ سیسا۔ اکیوں نہ ہوویں؟"

"تساں نہیں اساں پڑھ گئے ہا، جیکیں نال نہ مو سر ڈ تے ہیں اتھاں پیا کھڑاں؟"

!نہیں شہر ہے، کنوں پتہ لگا ہے جو گامن کتنا حاضر جواب تے جرأت والا جوان ہا!

حاکم ملتان گامن کوں من گیا۔ اوکوں یقین تھی گیا ہا جو میڈا الکم اے ضرور کر سگھسی۔ ایں واسطے اوں بھوں سارے تحفے وی گامن دو بھیجے تے دلا سے وی بھیجس سارے سنگھتی ساتھی، تے خود غازی خاں دی ہکیکیندا ریہا توں نہ ور نج، تیکوں مردا گھتیسی۔ گامن جواب ڈتا

"جیکر او مرد ہے تاں میکوں اگاں نہ مریسی، جے او بھاڑی ہے تاں میں کہیں بھاڑی کنوں مرن والا نہیں!"

ایہو جواب ڈے کے قاصد نال ملتان لگا آیا۔

حاکم ملتان گامن خاں کوں رات دے آپنے پہرہ داریں وچ داخل کر ڈتا۔ سویرے گامن خاں کنوں پچھیا۔ کوئی آیا گیا؟ گامن خاں جواب ڈتا نہیں ___ ڈوجھی رات اندر والے حلقے وچ گامن خاں کوں مقرر کیتا گیا۔ فجر پچھن تے گامن آکھیا۔ میں کوئی شے نہیں ڈٹھی۔ ایں طرحاں حاکم گامن کوں اینجھی جاتے پہرے اتے کھڑایا جتھوں حاکم دا پلنگ صاف نظر آندا ہا۔

گامن وڈا پریشان ہا۔ اصل وچ حاکم گامن کوں کوئی گالھ نہ ڈسی۔ گامن دل وچ سوچیندا ہا جو آخر گالھ کیا ہوسی۔ اج جیڑھے ویلھے ڈیڈھی دے اندر پہرے تے کھڑا تاں اوکوں کجھ کجھ پتہ لگن لگا جو حاکم کوں کوئی اندر دی تکلیف پہنچ رہی اے۔ ایں واسطے ذرا ہشیار تھی کے پہرہ ڈیندا ریہا۔ ادھ رات دا ویلا ہا۔ گامن ڈٹھا ہک بالں جوان قلعے دی دیوار توں لتھا اول حاکم کوں پلنگ، کنیں گھیں کے ہک پاسے سٹ ڈتا تے خود اوندی تریمت نال سمھ گیا۔ گامن ساری گالھ سمجھ گیا۔ اگاں تھیا جو ہنڑ اینکوں ستیں ستیں قتل کر ڈیواں پر گامن جیہیں شیر کوں غیرت اجازت نہ ڈتی۔ ہکل ڈتس۔ "جوان خبردار تھی!"

اوں جواب ڈتا ___"ونج اوونج۔ میں تئیں جیہیں کئی ٹٹو ہیں ڈٹھن!"

گامن ول آکھیا ___"جوان خبردار تھی۔ میں ستے ہوئے تے وار کرن کوں بزدلی سمجھداں۔ میڈے نال ڈو ہتھ ڈے گھن کر، پچھیں ستا رہیں!"

او جوان کاوڑ نال اٹھیا۔ گامن کوں تلوار دی جھنب ڈتس۔ اوندا خیال ہا جو اے ڈو ٹکڑے تھی گیا ہوسی، پر جیڑھے ویلھے گامن دی تلوار اوندی جھیل دے پار نکل گئی تاں اوکوں ہوش آیا۔ گامن ورت بولیا "جوان اکھ کھول! تیڈے سامنے گامن ہے کوئی للی پنجی نہیں!"

اوں جوان ڈوجھا وار کیتا۔ گامن اووی خالی ڈتا پر گامن دی تلوار اوندے سینے وچوں پار ہو چکی ہئی۔ جوان ہک رڑ کڈھی تے زمین اتے ڈھے گیا۔ گامن پچھاں ہٹ آیا۔ حاکم ملتان آکے گامن دی پاتی ___ خود جاتے گھن آیا۔ آکھئیس

"خان! توں آرام کر، تیڈا الکم مک گیئے!"

ہک ڈینہہ دربار وچ ہتھیاریں تے گالھ ٹری پئی ہر

کوئی کہیں نہ کہیں ہتھیار دی تعریف کریہا ہا۔ پر گامݨ
چپ بیٹھا رہیا۔ آخر گامݨ کنوں حاکم ملتان پچھیا "کیوں
خان! تیکوں کیڑھا ہتھیار پسند اے؟" گامݨ آکھیا
"ہتھیار اُو ہوسنگاں جیڑھا ویلے سر کم آوے، ڈوجھا
وڈا ہتھیار انسان دی عقل اے۔ جے اے وقت
تے انسان دے نال رہے تاں انسان کڈاہیں مار
نہیں کھاندا!"

حاکم ایہ گالھ دل وچ رکھ گھدی۔ ہک ڈینہہ
گامݨ گلی وچ ویندا پیا ہا۔ بادشاہ محل تے ڈیہدا بیٹھا ہا
ایکوں ویندا ڈیکھ کے مست ہاتھی چھوڑوا ڈتس۔ ہر
کوئی گھریں وڑ گیا۔ گامݨ پھس گیا۔ ہک کندھ ٹپݨ دی
کوشش کیتس، کندھ اُچی ہئی نہ ٹپ سگیا۔ ہاتھی سر تے
آ گیا۔ ایڈیں اوڈیں ڈٹھس، ہک کُتّی کندھ دے نال
پئی ہوئی ہئی۔ جھٹ کنیں پکڑ تے ہاتھی دے مُنہ وچ
ماری۔ کُتی پریشان تھی تے سونڈھ کوں چک گئی۔ ہاتھی
دبک گیا۔ گامݨ کوں موقع مل گیا، بھج کے دیوار
ٹپ گیا۔ حاکم ملتان اے تماشہ ڈیکھ کے ڈاڈھا خوش
تھیا۔ گامݨ کوں ڈھیر سارا انعام ڈتس۔ گامݨ اجازت
گھن ڈیرے یادکنیں پہنچ گیا۔

گامݨ دی ہوشیاری تے عقل دیاں قسماں کھاوݨیاں
پوندیاں۔ ہک ڈینہہ شکار کھیڈݨ دے ہن۔ غازی خان
دی نیت مذاق تیں ہئی۔ ہک نوکر کوں آکھیس توں ونج
گامݨ دے گھوڑے دا انگلاں ہوسمہ پورے دا بھورا
کپ گھن۔ اوں اینویں کر ڈتا۔ شکار توں ول آوݨ لگے
گامݨ آپݨے گھوڑے دی گت بݨی ڈٹھی۔ چپ کر کے
گھوڑے تیں چڑھیا تے روانہ تھی پیا۔ پر ڈاڈھی وڈی
صفائی دے نال غازی خان دی گھوڑی دا اُوپر مُنہ ہوں
تلوار نال اُڈا ڈتس۔ غازی خان کوں اصلوں پتہ نہ لگا۔
راہ وچ غازی خان آکھیا "گامݨوں بھرا! اَج تیڈا
گھوڑا تاں کھلدا ویندے!" گامݨ جواب ڈتا "ہا
نواب صاحب، کہیں دی ننگی ڈٹھی ویندا ہوسی!"
ہک نت غازی خان پچھاں گھوڑی دا دو ڈٹھا۔
وڈا شرمسار تھیا۔

گامݨ جیہیں جوان ہزاراں سال بعد پیدا تھیندن
ایندے بہوں سارے ایہو جیہیں واقعات ہن۔ کجھ تاں
لچڑ ہن جیندی وجہ کنوں اونہیں لکھیج سگیدے۔ جیڑھے
لکھݨ دے لائق ہن او میں ہولے ڈاڈھے لکھی ونجساں اُتے
"اختر" پڑھݨ والیاں کوں محظوظ کریساں۔ (حیاتی باقی تاں ول)

لنڈی پتافی

بشیر احمد کملا۔ چوٹی زیریں

ہک اندھاری رات کوں دودمان دودائی دے دارالحکومت ڈیرہ غازی خان دا کوتوال شہر، شہر دی چپ چپاتی گشت وڈا کریندا اہا۔ جو ہک گلی دے موڑ توں ٹپدیاں ہویاں اگوں تریاں وہندیاں ڈوماہیاں دی گالھ وات اوندے کنیں پئی۔ گالھ کجھ انوکھی ہئی جو کوتوال ڈھر کھلو تے گیا تے آپنے کن کھڑے کیتے ہنس۔

ہک مئی آکھن لگی۔ "اڑی بھینڑاں! ڈسی ناں کہیں کوں، خاص راز دی تے حیرانی دی گالھ ہئی!"

"ڈس کہیں گالھ ہے!" ڈوجھی پچھیا

"او اے ہے جو فجریں تڑھاں دیج سردار اسماعیل خاں کوں زہر ڈے ڈتا ویسی!"

کوتوال ایں خبر کوں سُن کے لمبیاں پلانگاں مریند انواب غازی خان دی خدمت وچ محل خاص اچ پہونتا تے اے واقعہ گوش گزار کیتس۔ نواب بہوں پریشان تھی گیا۔ سردار اسماعیل خان ڈاڈھا پیارا بھرا ہاوس اوندی حیاتی کوں خطرے وچ ڈیکھ کے کمب گیا اونہوں ویلے خاص الخاص رفیقاں کوں طلب کر کے صلاح مشورہ کیتس فیصلہ تھیا جو فی الفور سردار اسماعیل خان کوں خبر ڈتی ونجے۔ نواب آپ یا اوندے وزیراں امیراں وچوں کہیں دا بھیجناں مناسب نہ ہا۔ کیا خبر جو سردار دے دشمناں کیہو جیہیں انتظامات کیتے ہوون اتے بندہ وی ایہو جیہاں لوڑھا جیڑھا راہ پندھ کنوں واقف ہووے اتے اتھوں دے لوکیں دا سطے ہووے وی نواں۔ ذہین تے وفادار دا ہووناں وی ضروری ہئی سوچ سوچ کے نواب کوں خیال آیا جو پتافی قبیلہ دا ہک شخص نظر بند ہے۔ شاہسوار وی ہے۔ راہ پندھ کنوں واقف وی اتے بیاں خصلتاں وی سبھے ٹھیک ہن۔ نواب سائیں اونکوں آزاد کروا کراہیں ایں مہم واسطے آپنی پیاری لنڈی گھوڑی ڈے کے روانہ کر ڈتس۔ پتافی جوان نواب دا خفیہ خط گھن ضروری ہدایتاں گھن ڈیرہ اسماعیل خان کوں ہوا تھی گیا۔ اجاں ربیعہ ابھریا نہ ہا جو اے جوان دا پتر سردار اسماعیل خان دی ڈیوڑھی وچ ونج کھڑا۔ اطلاع کرائیس جو سردار جیویں بیٹھے کھڑے یا ستا پے، فوراً باہر آ کے سنیہا سُنے۔ اسماعیل خان دے کنے الا پُہتا تے او سدھا ڈیوڑھی دو ٹُر آیا۔ پتافی جوان خط ڈتا۔ سردار خط پڑھ کراہیں خادم کوں اشارہ کیتس جو ایں قاصد کوں محل وچ بند کر ڈتا ونجے

— غلام حسین زائر

سارے جہاں توں ودھ ہے فضیلت حسینؑ دی
ہے مصطفیٰ دے نال قرابت حسینؑ دی
منسوب دین نال ہے نسبت حسینؑ دی
دولت دلیں دے کاݨ محبت حسینؑ دی
ایمان دا ہے جزو ارادت حسینؑ دی
ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

شاہی رکھی بنا جو خلافت دے نام تے
جبر و گناہ غلبہ کیتا ہر مقام تے
کم دین دے خلاف تھئے گام گام تے
ایہہ وقت امتحان دا آیا امام تے
خنجر تلے چھٹی نہ عبادت حسینؑ دی
ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

باطل پرست حق کوں مٹاوݨ تے تل گئے
شر خیر دا وجود ونجاوݨ تے تل گئے
مقصد اُبھر فساد کھنڈاوݨ تے تل گئے
اسلام دا چراغ بجھاوݨ تے تل گئے
برداشت کر سگی نہ سیادت حسینؑ دی
ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

اوڈوں ہوس تے ایڈوں ہے صدق و صفا فقط
ٹکرائی ظلم نال ہے آلِ عبا فقط
مطلوب سرفرازی ہے نامِ خدا فقط
اہلِ جفا دے سامݨے اہلِ وفا فقط
ہک چھوٹا قافلہ تے قیادت حسینؑ دی
ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

بدعت ملوکیت دی نہ بھائی امام کوں — اکثر پھیر ٹرن لگے جو محمدؐ دے دین توں

چھپیا گیا جو دین تے ایں اتہام کوں — دل لالچیں دی تھی گئی خالی یقین توں

کثرت تے ہا غرور توڑے ایں شام کوں — کنڈھ پھیر نیتی مہر محبت زمین توں

سیدؑ نہیں قبول کیتا ایں نظام کوں — کوفہ شہر بھریر تیج گیا اہلِ رکین توں

ظالم دے نال ٹھاہ نہ عادت حسینؑ دی — ہک فرد دی نہ کیتی عیادت حسینؑ دی

ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی — ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

زآر رُھاں تے صبر دی انجھی نہیں مثال — کُسدے نظر دے سامنڑے پئے جیندے نونہال

سب ساتھ لُٹ ونجے تے نہ آئے ذرا ملال — سر کٹ گیا بچایا مگر دین دا جلال!

جگ تے ہے یادگار شہادت حسینؑ دی

ہے زندگی دی شان سعادت حسینؑ دی

بیت

پو چھیر چُپ اے پوُدھار چُپ اے — سکوت اُرواڑ پار چُپ اے

پیا وقت وہندا ہے چُپ چُپاتیں — او آپ پروردگار چُپ اے

— بسمل اسعدانی

اچھوت

تحسین سبائے والوی

ہاں مفلس و نادار تے کنگال اے لوکو
سو ٹوک کرن لوک میڈے نال اے لوکو
بے چین پریشان تے بدحال اے لوکو
ہیں وی تاں کہیں مائی دا ہاں لال اے لوکو

ڈکھ درد مصیبت تے بیماری دے اندر ہیں
رہندا ہاں سدا مونجھ مونجھاری دے اندر ہیں

ہمیں پاسے ہیں ڈیہدا ہاں میکوں ڈسدے اندھارا
ہر ویلھے میڈے لبیں تے دم رہندا ہے یارا
سمجھدا ہے پرے ڈیکھ تے جگ میکوں اے سارا
ہیں رلدا وداں ڈیندا نی کوئی میکوں سہارا
ہے کتنا غضب ڈیکھ تے اج میڈی غریبی
گئین چھوڑ میڈا ساتھ [illegible] اپنے قریبی
تڑپیندا ہے ڈینہہ میکوں نہیں رات گزردی
ہر وقت مصیبت [illegible] ٹکردی
رت روندی ہے اکھ میڈی تے دلڑی ہے انجر دی
ہے والیں وچوں میڈے وی دھوڑ اڈردی

سمجھدا ہیں پرے تائیں کنوں کجھ گھندا نہیں ہیں
مزدوری ہیں کر کھٹدا ہاں سائیں پنندا نہیں ہیں

ظالم جو ڈریندا ہے ہیں خاموش ہاں اصلوں
او ظلم وسیندا ہے ہیں خاموش ہاں اصلوں
بن موت مریندا ہے ہیں خاموش ہاں اصلوں
جیویں جو کریندا ہے ہیں خاموش ہاں اصلوں

پی خون غریبیں دا ہونکوں آندا سرور ے

کئی میکوں ڈساوے ہا میڈا کیہاں قصور ے

ہے آپ کوں میں آپ رُوایا اے قصور ے — باغ آسیں دا اُپٹاں میں جلایا اے قصور ے

ظالم کوں نہیں اُپٹاں پٹایا اے قصور ے — اَج تک میں کہیں کوں نہ ستایا اے قصور ے

ڈکھ ڈے تے کہیں کوں دی نہیں گولی خوشی میں

ہیں واسطے پاتی ہے بہوں تھولی خوشی میں

ناحق میں کماتواں ہاتاں میں سیٹھ بٹاں ہا — لوکیں کوں رُواداں ہاتاں میں سیٹھ بٹاں ہا!

بندیں کوں چواواں ہاتاں میں سیٹھ بٹاں ہا — نت کوڑ جے الاواں ہاتاں میں سیٹھ بٹاں ہا!

خوش بختی ہے میڈی جو محمدؐ دا غلام آں

ناحق دی کمائی کوں سمجھدا ہیں حرام آں

ڈسّن دُنیا ہے کیا چیز مروّت ہے بہوں کجھ — ہے خلق دا اے ملک تے اُلفت ہے بہوں کجھ

تحسین ہیں دُنیا تے محبت ہے بہوں کجھ — فرمان ہے مدنیؐ دا اخوت ہے بہوں کجھ

کیوں کھڑتے میڈے نال نہوییں گالھ کریندا؟

اسلام تاں ساکوں ہے کرن پیار سکھیندا!

ہاں مفلس و نادار لے کنگال اے لوکو! — سو ٹوک کرن لوک میڈے نال اے لوکو!

رہندا ہاں سدا مونجھ مونجھاری دے اندر میں!

ونیدی ہوئی بہار کوں
سلام

— محمد مہجور بخاری شہر سلطانی

ونیدی ہوئی بہار سے میڈا اسلام ہووی
نت ہووی بہاراں جئیں جا قیام ہووی

ہن نہ دل دے اتوں نیڈیاں مٹھیاں بہاراں
باغیں دیاں سیرگاہیں پھلاں دیاں ایہہ قطاراں
ٹکیں دے سنجپے پتے پُر کیف راہ گزاراں
آتش کدہ نظر دِن اج ساوِنی ٹھاراں
دورِ خزاں ہمیشہ ہر دم مقام ہووی
ونیدی ہوئی بہار سے میڈا اسلام ہووی

اج وَنڑیں شوہدیں ڈِٹھل میڈیاں تیاریاں کھیاں
پھر سے وَٹیج گیے سبزیاں چِھر تیج گیاں
سن آمدن خزاں دی ٹھنی گیئن رُتیں بیاں
اکھیں بھلیندیاں کلیاں وَل ڈیکھ ٹوٹی پیاں
غنچے کُماتے کرڑگن چائی ورنج انعام ہووی

ونیدی ہوئی بہار سے میڈا اسلام ہووی

مگے تیڈے وسخن وچ دریائیں دے زور سارے
پانی دیاں لہراں ڈھاندیاں شوکن تے شور سارے

گوڈیں تئیں ہے پانی جھاگن پئے دھو ریالے — گھندی پئی خزاں اَج ہر کہیں توں پورسالے
مُنہ موئی خزاں دے وانگوں نہ نال ملام ہووی
ویندی ہوئی بہارے میڈا اسلام ہووی

جَٹ آکھدا پیا ہئی میڈا نصیب ڈِکّے — تیڈا نی ڈوہ بہارے قسمت دا وارہ ترٹّے
پہلے کمانڑیں در بھن ڈھانڈیں پُھپّے پُھٹّے — پانی نی کتّیں وچ بن ڈنگریں دے پیر گھٹّے
ڈکھیں سٹریں دا ڈکھا کنیں پیام ہووی
ویندی ہوئی بہارے میڈا اسلام ہووی

ہوندی ایہہ ہیر جھتّاں اُتھ خیر ہووی نشالا — خیریں دے نال ہنجی کئیں جھتّاں سیالا
تانگھیں دا ایں کٹھیساں پہہ چیتر تئیں کشالا — تھکیں بگیں دا اول توں آ آپ لاہیں سنبھالا
ہٹ وچ توہیں مسافر سفری تمام ہووی
ویندی ہوئی بہارے میڈا اسلام ہووی

پھگن دے وچ ولّن دیاں خبراں ضرور گھلّیں — تیکوں قسم ہے تیڈی سنگت نہ کہیں دی رلّیں
وعدیں دی ہیں تاں پکّی ایں سال پوری پلیں — منگساں ہیں نت دعائیں ایجھی اُباہلی ولّیں
راہیں کھتائیں صبح کہیں جاتے شام ہووی
ویندی ہوئی بہارے میڈا اسلام ہووی

ہتھ جوڑدی بہارے تیڈیاں بہاراں کتھن — میکوں خزاں پئی کھاندی تیڈیاں گذاراں کتھن
بیٹھا ہاں کن جھلائی تیڈیاں تواراں کتھن — پوندی نی ڈس کتھائیں کیڈے پکاراں کتھن
جیتھن ڈسا اُتھائیں حاضر غلام ہووی
ویندی ہوئی بہارے میڈا اسلام ہووی

کافی

اقبال سوکڑی

ڈاڈھے دا ڈِن — ہر حال مَن !
دِلڑی نہ رو — کملی نہ ہو !
وَل آسی او — چُوڑیں دا چھن !
جنگل دے جھر — کندھی نہ بھر
کوئی نہ گھر — نہ رہم وطن
بے بختا نینہہ — نوں نوالہ شینہہ
بیبل کرینہہ — زخمی ہے تن
میں روواں جیوں — خوش تھیندے تیوں
جانیاں اکیوں؟ — پا تلی چا ظلف
تیڈے بناں — وینجاں کتھاں؟
میڈے اُچاں — بھولے نہ بھن!
آکھاں کیویں؟ — شالا جیویں!
تیڈے ایویں — وعدے نہ ہن
دِل نال گنڈ ! — ظالم نہ بنڈ!
آساں دے ونڈ — حسٹ گن پن !
ڈے حال نہ — کر گالھ نہ !
اک نال نہ — اقبالے کھن!

کالے تتّر دی فریاد

— بسمل احمدانی

قصہ نہیں کہانڑی — تاں ہے گاتھ خسروانی
طاری سکوت سارا — چپ چاپ حکمرانی

نویں نکور تازہ — اسکوں نہیں پرانڑی
چپ چاپ وچوں آندی — آواز سوز خوانی

ہے گاتھ آسمانی — میڈے ہی تتڑو زبانی
تھیوے بیان جیویں — ڈکھڑے بھری کہانڑی

ہا چیت دا مہینہ — موسم ہووں سہانی
سنڑو، آواز سنڑو! — سنڑو اے یار جانی

دھرتی سہاوے سوہے — آسمان ارغوانی
اے تتر تتر قادر

مکھ ڈکھائے رنگینگر — رنگینگر سدا جوانی
اے تتر تتر قادر

شاعر ہمیش تنہا — ہے مضطرب جوانی
آواز ہیں سنجانی — تتّر شکار ساتھی

کلّا کلور تنہا — تنہائی بیکرانی
عرشوں حجاب سرکیا — پاتُم نقاب حیاتی

دلڑی دی دھندھول آکھے — کر سیر آسمانی
اللہ جلوہ گر ہا — او با صفات ذاتی

رہوار تھیا تخیّل — رفتار دا نہ ثانی
موجود ہا محمدؐ — سوہنڑاں سائیں صفاتی

چھوڑ آسمان پہونتا — تا عرش لامکانی
انصاف دی عدالت — فی الفور میں سنجاتی

ہئی لامکان اندر — او ذات وڈ شانی
حاضر حضور وچ ہا — تتّر سیاہ راتی

ہا داد خواہ جیویں کالی پوشاک پاتی
خستہ خراب میلا چنڈڑی عذاب واتی
چیلنی پروٹی وانگر ننھی رتو رت چھاتی
سینہ نگار زخمی ہا موت دا براتی
گچی اُتے نشابر تازہ نشان کاتی
ہنی ہنجواں دی مالا رو رو جوان پاتی
بی دا ٹھوکوک والی جھولی خراب چاتی
او چیک چیک بولے دل چیر چیر چھاتی

اے تیر تیر قادر

اے تیر تیر قادر

تتر آواز آئی ہے ہے کراں دُہائی
مولا کریم سوہناں وہ وا تیڈی خدائی
محبوب میر مدنی اُمت سدا سوائی
عادل عدیل منصف منصف تُساں ڈُہائی
مظلوم تو اٹھ سدائے کرا ہنیدی کار کائی
اول سنڑو کہانی پچھے کرو سنڑائی

جنگل دا ہیں رہاکو آزاد آشنائی
بن کھیت دانے پانی نہر تلائی
اُڈراک ہتی اُڈر دا ور وسعت سمائی
ایڈے ذں نہ کھیل کائی اوڈوں نہ روک کائی
ذاتی جگیر اپنی سبھاں سبھا خدائی
ٹانواں اساں بنایا کنڈا کر بیٹھ لائی
ٹوراں عجیب ٹردے آکڑ سدا وڈائی
رل مل اساں گزاروں ٹولی اساں بنائی
کلہڑے کڈیں اکیلے پرواہ نہ پرائی
کر چوچلے چھوڑے مار و چپیٹ جائی
کاوڑ کڈا ہیں آئی چنبیں ہتھی لڑائی
وہ وا اُکھے ڈہاڑے ساول سدا سوائی
سر لوڈ لوڈ بولاں ہا بول بول وائی

اے تیر تیر قادر

اے تیر تیر قادر

یا ذوالجلال باری آئی ڈُکھاں دی واری

بچڑ بیدے تے پکھیڑوں ہکّی　　انسان ذات ساری
ٹھگ بگی مکار لوکی　　میں گالھڑی وچاری
تسے اساڈی رت دے　　سارا جہاں شکاری
پکنسے وچھاو چھاتے　　جا جا اُڈائی گاری
پی سئیت ہئی پچھوہیں　　تقدیر دی اُزاری
ہا پیر بھا ہی بھا تم　　گل گبیٹر گٹ کاری
آیا ہا اندر اکھی　　دل بانور اشکاری
پاتس قفس دے اندر　　ہئی ضرب سخت کاری
بھولی چڑ ساری آنوں　　تربت تھئی اندھاری
سہکاں تے سہک سہکاں　　چندڑی بہوں پیاری
سر ٹپ وٹپ زخمی　　جان و جگر نزاری
تیلیاں سلائیں گنٹر دا　　سو وار لکھ واری
رگڑکار تے پلادے　　بھنڈے سدا اشکاری
تھیا دال وال قیدی　　بے چین بے قراری
ٹیں پول پول رودال　　روواں دی زار زاری

اے تیر تیر قادر
اے تیر تیر قادر

فریاد، یا خدایا　　انسان تئیں بنایا
قہری کلور ظلمی　　انسان ذات چایا
ہک ڈینھ کربلائی　　محشر مثال آیا
چا نال میڈا پنجرہ　　جنگل ڈوہیں سدھایا
میں ڈیکھ ڈیکھ بھڑاں　　چالیں کر ہیٹھ لایا
او ملک ہا آبا تاں　　اللہ دل وسایا
میں خوب ہا سُہایا　　قادر دلاڈ کھایا
مانوں نہ پر پنجرے　　چھوٹا بہوں پھندایا
تھیا آپ دور نظروں　　میکوں نہیں رُکایا
خوشبو بہار آئی　　ہیں خوب چہچہایا
ہر گالھ یاد آئی　　ہر بار یاد آیا
آناں بھرا تے بھینڑیں　　یادیں بہوں ستایا
گھر بار دے تصور　　نقشہ اگوں اُنایا
میں خوب پھڑ پھڑایا　　پر راہ بند پایا
پر تول تول بولاں　　منہ کھول کھول گایا

اے تیر تیر قادر
اے تیر تیر قادر

سن بول سمیٹ بھائی   سنگت سبھا سوائی
کر ٹول ٹول آئے   جیویں برات آئی
تھیا حال حال تتر   بھریئے کر بھیڑ لائی
تھئے میڈے سارڈ گردوں   جھمر اُنہاں رسائی
تھیا دھمود دھمادھم   ترٹا قہر خدائی
سنگت سبھا ٹنڈ بھیڑی   بھیڑ کن کیتھا ہیں بھائی
میں آپ اڑ تور ت آں   چاروں طرف لُلائی
ہا ویل ویل ہر جا   ہئی دھا تھر تے دہائی
محشر دے ڈینہہ جیویں   دھرتی خدا لڈائی
او ڈیکھ حال بھیول   آندا اوہو قصائی
گردن تے رکھ ٹلا   کاتی اتوں وہائی
معصوم سارے کٹھے   تکبیر پڑھ خدائی
میں آپ شرمسار آں   سنگت سبھا مرائی
ہیں بول بول سدیئے   کیتی ایہا دغائی
غدار قوم آکھے   میں قوم ہے کہائی
میڈا قصور کوئے نی   مولا کراں صفائی
غدار آپ انساں   ہے قوم کش قصائی
لاوا ڈکھاتے مالے   ٹھو گی سدا دغائی

— ۵ —

اے ذات کبریائی   اے پاک مصطفائی
حاضر حضور تھیا ہاں   فریاد ہے سنائی
مولا کرو سنڑائی   آقا کرو شفائی
رب کریم عادل   نظر عدل اٹھائی
ڈیٹھا ہے مصطفیٰ ڈوں   اول ذات کبریائی
ول مصطفےٰ اسوہاٹرے   چیتیم جیا چُھکائی
کرسی تے عرش نوری   مظلوم ہے کٹھائی
بسمل تھیا روانہ   نیں تیر دی وہائی
گڑ تیر تیر تتر   ڈٹیدا ائدا دہائی
دل چیر چیر سینہ   بولی ایہا سنائی

اے تیر تیر قادر

اے تیر تیر قادر

— بسمل

ڈوہڑے

الطاف حسین پرواز قیصرانی

(۱)

نت اکھیاں روندین پیت پئی کوں دل روندے دلبر کوں
جیویں دور خزاں وچ مالی رووے ڈیکھ لغر لغر کوں
یا کرکے یاد ہے بلبل روندا قفس اچ برگ ثمر کوں
اینویں نت پرواز رو بیٹھا جاناں کوں جان جگر کوں

(۲)

تیڈی نرگس وانگ نمانی اکھ ایں دل کوں سے ڈکھ لا گئی
کئی صبر آرام قرار سمے ہتھوں غم دے نال ٹھہا گئی
کیوں آمد نیک مسیحا دی بیمار دے روگ ودھا گئی
پرواز بہار محبت تے پا ویس خزاں دے آ گئی

(۳)

میں مرن دے نیڑے ہاں دلبر نی رہی دیدار دی تگڑے
تیڈے ہجر دے تپ لقمان میڈا میڈی ساڑ ڈتی رگ رگے
تیڈے نہ آون دا چندر جیہی بیمار کوں روگ آ لگے
پرواز دے ہن کالی ساہ باقی ودا آہدے سارا جگے

سرائیکی زبان

اے، کے بلوچ

ایہہ مضمون ہک سال پہلے ڈو چار قسطاں وچ چھپیا ہا، اوں زمانے پرچے دا کوئی خاص معیار نہ ہا، لکھائی ناقص تے چھپائی اندھی۔ ہیا ہائی قسطاں اچ ہ ایں واسطے ایں مضمون کوں ولا تے ہک نال چھاپݨ کیتے ڈھیر ساریں مہربانیں تقاضا کیتے۔ ملاحظہ ہووے (بلوچ)

"سرائیکی" دا لفظ "سرا" کنوں مشتق اے۔ اُبھے والے طرف کوں "سرا" سڈیندے ہن تے سرائیکی دا معنیٰ اے سندھ دریا دے اُبھے والے علاقے دی زبان۔ سرائیکی زبان نہ صرف سندھ تے مغربی پنجاب وچ الاؤنڑ تے سمجھݨ وچ آندی اے بلکہ درہ بولان یعنی سبّی کنوں گھن کے جیکب آباد تئیں تے کچھی تے سہاگ ناڑی دے علاقے وچ وی سرائیکی زبان کثرت نال الائی ویندی اے، نہ صرف اتلا، بلکہ پشاور کنوں گھن کے مکران دے ساحلی علاقے تئیں اکثر بلوچ قبیلیاں وچ سرائیکی کوں عام مقبولیت حاصل ہے۔ درحقیقت ایہا سرائیکی ای اُوہا زبان اے جیکوں "نقش سلیمانی" دے مصنف علامہ سید سلیمان ندوی ہوراں سندھ وچ اردو دا ہیولیٰ تصور کیتا اے تے سندھ وچ قدیم اردو دا ایہہ نمونہ ہے۔

"بجر منت پیر پٹھا، اِک مویا اِک تر ٹھا"

ہر حالت وچ سرائیکی دا نمونہ اے تے اُوکوں اردو تے سندھی دا نمونہ نہیں آکھیج سگیندا۔ البتہ ایہہ بئی گالھ ہے جو ایہیں قدیم سرائیکی زبان دی موجودہ شستہ صورت دا ناں "اردو" رکھا گیا ہے۔

واقعی اے ہک تاریخی حقیقت ہے جو جیں وقت ملتان کوں اسلامی علوم و فنون دا مرکز بݨایا گیا، اوں وقت سندھی زبان معمولی تغیّر نال ملتانی دی صورت اختیار کیتی تے ایہیں کنوں بعد جڈاں لاہور کوں دارالحکومت بݨایا گیا، تڈاں سرائیکی یا ملتانی زبان مشرقی پنجاب دی ہندی تے دِلّی دی ہریانی زبان دی آمیزش دے نال پنجابی زبان وچ مدغم تھی گئی تے ایہیں زبان دِلّی پہنچ کے "اردوئے معلّیٰ" دا لقب حاصل کیتا۔

حافظ محمود شیرانی ہوراں ملتانی تاجراں دے دلّی وچ رہائش کرݨ کولوں ایہہ نتیجہ اخذ کیتا اے جو انہاں ملتانی تاجراں دے میل ملاپ نال ہریانی زبان اُتے ملتانی دا اثر پیا تے ایہا زبان "اردو" دا پیش خیمہ بݨی۔ درحقیقت

شیروانی صاحب دی ایہا تحقیق ہر طرح تحقیق طلب ہے تے اساکوں افسوس اے جو شیروانی صاحب ہوریں ایں زبان کوں "پنجاب وچ اردو" دی طرف کیوں چھک تاݨ کے گھن گئے ہن۔ جڈاں خود شیروانی صاحب دی تحقیق دے مطابق قدیم مؤرخاں، جیہڑاں ملتانی دا لفظ استعمال کیتے، اوں کنوں مراد صرف ملتانی (موجودہ) زبان نہیں بلکہ اوں زمانے وچ وی ایہیں قدیم اصطلاح دی تقلید کریندے ہوئیں بمبئی تے کاٹھیاواڑ دی طرف ہر سندھی کوں ملتانی تے موجودہ سندھ دی سندھی زبان کوں ملتانی زبان سڈیا ویندا ہا۔ تے ملتانی یا سرائیکی زبان دیاں حداں صرف پنجاب اچ نہیں بلکہ سندھ نال وی وابستہ ہن۔ یعنی سندھ دریا دے ڈوہیں کناریاں اُتے جو اُبھے والے علاقے ہن، مثلاً میانوالی، مظفرگڑھ، بہاولپور، ڈیرہ اسماعیل خاں، ڈیرہ غازی خاں، جیکب آباد، میرپور ماتھیلو تے سبا گناں ئی زبان دا تعلق مشرقی پنجاب نال نئیں، بلکہ سڈاں سِدھا وادیٔ سندھ دی زبان نال اے جیکوں قدیم جغرافیائی اصطلاح وچ سندھی سڈیا ویندا اے۔ روزمرہ محاورات، قواعد لب و لہجہ دے لحاظ نال مغربی یعنی ہندی، سرائیکی یا ملتانی تے سندھی زبان آپت وچ مشترک ہن۔ انہاں زباناں دی ساخت مشرقی پنجاب کولوں بالکل مختلف اے تے مشرقی پنجابی دا وادیٔ سندھ دی ایہیں مشترکہ زبان نال کوئی تعلق نہیں کیوں جو مشرقی پنجاب دے لوک مغربی پنجابی سرائیکی تے سندھی دے ڈھیر سارے تلفظ ہرگز نہیں کر سگدے ڈاکٹر نبی بخش خاں بلوچ "سیفل نامہ" دے مقدمہ وچ لکھیا اے جو "سرائیکی زبان علم لغت دی اصطلاح وچ "لہندا" سڈیندی [illegible] سندھی دی سکّی بھیݨ [illegible] تے سندھ دی اُتلی طرف [illegible] سندھ دے سارے اُتلے حصے وچ یعنی سندھ دے اُتر طرف کھنڈیا ہویا صرف اٹک دریا تئیں، بلکہ پشاور تئیں معمولی تغیرّ تے تبدّل نال بولی تے سمجھی ویندی اے۔ البتہ جغرافیائی حدبندی دے سببوں ایہیں ہکی زبان دے مختلف مقامی ناں رکھے گئے ہن۔

۱۔ سرائیکی — یعنی سندھ دی اُترو والی سرحد تے ہوں کنے اگلے اُتلے طرف والی زبان

۲۔ بہاولپوری — بہاولپور دے علاقے دی زبان

۳۔ ملتانی — ملتان دے علاقے دی زبان

۴۔ ڈیرہ والی — ڈیرہ غازیخان دے علاقے دی زبان

۵۔ جھنگ، میانوالی دی زبان :- یعنی او زبان جیہڑی ضلع جھنگ تے ضلع میانوالی وچ اُلا ونڑ وچ آندی اے

۶۔ مظفرگڑھی — ضلع مظفرگڑھ دی زبان

۷۔ شاہ پوری — ضلع شاہ پور دی زبان

۸۔ ہندکو — پشتو کنوں سوا پشاور تے ضلع ڈیرہ اسماعیل خاں (داماں) دی مقامی زبان علمی تے ادبی تحریراں وچ ایہیں ہندکو زبان کوں "ہندی" تے ہندکی دے ناں نال وی لکھیا گئے۔ مثلاً لطف علی آپݨے "سیفل نامے" اِچ لکھیا اے۔

"لطف علی دی بیت ہندی خم مارن نال نظم دے یاوت سندھ دے مشہور شاعر حمل خاں لغاری دی آکھیا اے، ہندی بیت حمل دے

یا دو عالم وچ اظہار نہیں ؟

(سیفل نامہ مطبوعہ سندھی ادبی بورڈ صفحہ ۲۴۳)

انگریزاں دے زمانے دی عام تحقیق دے مطابق سرائیکی زبان" شورسینی پراکرت کنوں نکلی اے "سندھی زبان دی تاریخ" دے مصنف بھیرومل لکھیا اے جو مہابھارت دے دور وچ راجہ کنس کنوں پہلوں اگے متھرا وچ "شورسین" ناں دا ہک راجہ ہئی تے اوندی نسبت نال متھرا تے اوندے آس پاس والا علاقہ "شورسینی" سڈیا ویندا ہا، تے اتھوں دی زبان کوں "شورسینی پراکرت" سڈیندے ہن تے پراکرت کافی پہلے تئیں پھیری ہوئی ہئی تے اوندا دائرہ مغربی پنجاب کنوں گھن کے گجرات تے بنگال تئیں وسیع ہئی۔ سارے مغربی پاکستان اچ سرائیکی، کشمیری تے بیاں داردی زباناں وجود وچ آیاں نیں اینہی طرحاں مشرقی پنجاب دی ہندی وچ سرائیکی تے کشمیری زباناں دے ملاپ نال پنجابی زبان پیدا تھئی۔ موجودہ سندھ وچ "پیھر نش" دا رواج ہئی اوں اتھوں دیاں ساریاں زباناں کنوں زیادہ وگڑی ہوئی ہئی۔ ایں واسطے ایہوں کوں "وراچڈا پیھر نش" یعنی بہوں وگڑی ہوئی زبان سڈیندے ہن۔ ایہیں وراچڈا پیھر نش اجن زیادہ وگڑ کے موجودہ سندھی زبان دی صورت اختیار کیتی اے۔

(سندھی زبان دی تاریخ صفحہ ۶۶ تا ۶۹)

وادی سندھ دیاں علاقائی زباناں دے متعلق قدیم تے جدید تحقیق دے وچ چاہے کتنا ای اختلاف ہووے پر ایہہ گالھ تسلیم کیتی ہوئی اے جو کئی صدیاں پہلے سندھ پنجاب تے کشمیر دے باشندیاں دے ہک ڈوجھے نال بہوں گہرے تعلقات ہن۔ کافی مدت تئیں کشمیر تے پنجاب دے علاقے سندھ دی راجدھانی وچ شامل رہ گئے ایہن۔ سبب اے جو سندھی سرائیکی مغربی پنجابی تے کشمیری زباناں وچ وی ہک ڈوجھے نال کافی ملدیاں جلدیاں ہن۔

سندھی زبان دی تاریخ دے مصنف بھیرومل مہر چند اڈوانی دی سرائیکی زبان دے مرکز دے متعلق ایہہ رائے ہے جو "سندھ دے اُتلے حصہ اُبا ورہ (ضلع سکھر) دی طرف "سرائیکی" جیکوں عرف عام اچ "اُبھے دی بولی" سڈیندے ہن، اوہ سندھی کنوں الگ رنگ اختیار کر کے بہاولپور دے علاقے وچ تبدیل تھی کراہیں ملتانی زبان دے نال ونج ملی ہے۔ ایہیں واسطے ایں گالھ وچ کہیں قسم دا شبہ نہیں جو سرائیکی زبان ای او وچلی زبان اے جیڑھی سندھی کوں پنجابی نال رلیندی اے!

(سندھی زبان دی تاریخ صفحہ ۸۵)

ایہیں نظریے دی تاریخی تحقیق دے مطابق ایہہ گالھ واضح تھیندی اے جو مسلمان غیر منقسم ہندوستان وچ سبھ کنوں پہلے سندھ وچ آئے تے مختلف قوماں اسلامی لشکر وچ شمولیت اختیار کیتی۔ ایہیں واسطے اردو دا مجمعہ وی سندھی تے پنجابی دے مشترکہ علاقے وچ تیار تھیا۔ سرائیکی وی انہاں دی ہک اینجھی قدیم مشترکہ زبان اے جو مغربی پاکستان دے مختلف ضلعیاں وچ قدیم علاقیاں، قدیم شہراں تے قدیم قبیلیاں دی نسبت نال سڈی ویندی اے، مثلاً

پنجاب وچ پنجابی، لاہور اچ لاہوری، ملتان اچ ملتانی، بہاولپور اچ بہاولپوری تے سندھ اچ سرائیکی نے ایہے کافی نال صرف ہک ای زبان دے مستعمل ہن!

اے ہک تسلیم شدہ حقیقت ہے جو سرائیکی زبان مغربی پاکستان دے کئی حصیاں وچ ڳالھی ویندی اے تے ہک وسیع ادبی زبان دی حیثیت رکھیندی اے تے ہک عینی مشاہدہ اے جو سندھ دے دیہاتی جڈاں کہیں اردو دان دے نال ڳالھ ٻولھ کریندے ہن تاں سرائیکی زبان کوں اردو سمجھ کے ہیں کوں آپݨے خیال دا ذریعہ بݨیندے ہن۔ انھیں اردو دان حضرات کوں اردو دی وسعت تے تعجب تھیندا اے۔ عوام نال دے متعلق دی خوشی فہمی پیدا تھیندی اے۔ سرائیکی زبان اے ضلع ڈیرہ غازی خان ضلع دی زبان دا کافی اثر اے۔ سندھ دے مشہور تاریخی تے سرحدی شہر کشمور وچ دی ڈیرہ غازی خان تے کوٹ مٹھن شریف دی سرائیکی زبان الائی ویندی اے۔ مزاری دی ہور جہان کنوں گھن کے ضلع جیکب آباد دا اُتلا علاقہ تحصیل نصیر آباد، جمالی دی ہور جہان، اوستہ محمد، جھل مگسی، کچھی، بھاگ ناڑی تے سبی وچ ڈیرہ غازیخان دی سرائیکی رائج اے۔ سندھ، بہاولپور تے خیرپور دی سرائیکی دے درمیان کہیں قسم دے فرق دا سوال ای پیدا نہیں تھیندا کیوں جو اے سارے علاقے ہکے لسانی خطے وچ شامل ہن۔

سندھی زبان دی تاریخ دے مصنف لکھیا اے جو "شودی آریاں دی اولاد وچوں لگیکہ تے سوریر ڈوہیں بھرا ہن انہاں ڈوہاں بھراواں پنجاب دے اکثر علاقیاں اُتے قبضہ کیتا تے سندھ فتح کرݨ دے نال نال ایران دا کجھ حصہ وی آپݨی حکومت اچ شامل کر گھدا تے ایں طرحاں سندھ تے پنجاب دے علاقے سیاسی طور تے ہک تھی گئے

اُنھاں ڈوہائیں بھراواں وچوں لگیکہ دی حکومت موجودہ ڈیرہ اسماعیل خان تے ڈیرہ غازیخان کوں گھن کے ملتان دی سرحد تئیں ہائی تے ملتان دا علاقہ سوریر دے قبضے وچ ہا۔ ایں ہیں دور وچ مگا انہاں ساریاں علاقیاں دی زبان ہک ہی تاں انہاں علاقیاں وچ جڈاں پشاچ لوک آئے تاں انھاں دی پراکرت، کیکیہ، پیشاچی سڈیجݨ لگی۔ جیہڑی اڄ وی موجودہ لہندا (مغربی پنجاب) تے شمالی سندھ دی زبان پیدا تھئی۔ ایہا زبان مغربی پنجاب وچ ڈیرہ غازی خان، ڈیرہ اسماعیل خان تے میانوالی تئیں تے ریاست بہاولپور دی سرحد کنوں گھن کے مانسہرہ، مغربی پنجاب دے ضلع گجرات تے کشمیر دی طرف پیر پنجال دے گھاٹ تئیں الائی ویندی اے۔ پشاچ لوک جڈاں سندھ وچ آئے تاں انہاں دی پراکرت بھوں وگڑی ہوئی ہئی ایں واسطے ہیں کوں ورا چڈ پیشاچی پراکرت سڈیجݨ لگے۔ جیہڑی بعد وچ بتدریج کراہیں موجودہ سرائیکی دی صورت اختیار کیتی اے تے اے گالھ صاف ظاہر تھیندی اے جو سندھی تے سرائیکی زباناں وادی سندھ وچ ۱۰۰۰ء وچ ہک ڈوجھے دے نال نال پیدا تھیاں ہن۔ ایں طرحاں اے سکیاں بھیݨیں ہن اتے اڄ وی انہاں ڈوہاں زباناں دے وچ کوئی خاص فرق ڈیکھݨ اچ نہیں آندا۔ (سندھی زبان دی تاریخ ص ۸۷ تا ۹۰)

سندھی تے سرائیکی زباناں ۱۰۰۰ء وچ ہک ڈوجھے دے نال نال پیدا تھیئن۔ ایہا یورپ دے لسانی ماہران دی تحقیق دی تقلید اے۔ ورنہ سندھی تے سرائیکی زباناں ڈوہیں ہکا قدیم زبان دے ڈو مقامی نال ہن۔ یعنی وادی

سندھ دیاں موجودہ زباناں وچ وی ہاں دیہاں کوہاں دے فاصلے اُتے ہِک نمایاں فرق نظر آندے، مثلاً پنجاب اِچ لب ولہجہ، محاورات تے ضرب الامثال دی بنا اُتے ہندا، پوٹھواری، لاہوری پوٹھواری، لاہوری، ملتانی مظفر گڑھی، میانوالوی، ڈیروی، بہاولپوری مختلف بولیاں تصور کیتیاں ویندیاں ہن تے اینہی طرحاں سندھ اِچ علمی جغرافیائی تقسیم دے مطابق لاڑی، تھری، اُترادی کچھاری، کوہستانی تے کوچھی وغیرہ دے ناداں نال مختلف بولیاں شمار کرن وچ آندیاں ہن۔ ہیں کنوں علاوہ اِتھوں دیاں قبائلی زباناں وچ تاں ہیا وی زیادہ فرق اے، مثلاً موجودہ سندھ اِچ ماچھیاں، مُہانڑیاں، سامیاں تے چھوانڑاں وغیرہ دی زبان وچ نہ صرف لب ولہجے دا بلکہ لغت تے محاورے دا وی بہوں وڈا فرق نظر آندے جیندے بارے "پنجاب میں اردو" دے مصنف حافظ محمود شیرانی دی حسب ذیل رائے دا اظہار کیتے:-

"ملک پنجاب دی زبان اَجکل "پنجابی" دے نال نال موسوم اے۔ امیر خسرو اینکوں "لاہوری" نال نال یاد کریندا اے، تے ابوالفضل "ملتانی" سڈیندا اے۔ مغربی مؤرخاں شمالاً وجنوباً ہِک لکیر کڈھ کے ہُوں کوں مشرقی تے مغربی پنجابی وچ تقسیم کر چھوڑیا اے۔ انھاں پنجاب دے مشرقی حصے داناں پنجابی رکھیا اے تے مغربی حصے دی زبان داناں "لہندا" رکھیا۔"

ڈاکٹر نبی بخش بلوچ دی تحقیق وچوں وی اے معلوم تھیندے جو وادی سندھ دی قدیم سرائیکی یا ملتانی زبان جیں قدیم مؤرخاں سندھی دے ناں نال تحریر کیتا اے، او قدیم زمانے وچ "سامی" زبان دے مشابہ ہئی۔ جیں دے اُتوں بعد وچ آریائی زباناں دا اثر پیا۔

اِنھاں آریائی زباناں وچوں اینہیں قدیم زمانے وچ سرائیکی زبان اُتے سبھ کنوں زیادہ اثر ایرانی تے وادی زباناں دا پیا تے ہُوں کوں بعد پالی تے پراکرت دے ذریعے سنسکرت دا!

ساڈی سرائیکی زبان اُتے جیں پراکرت دے اثر دا اِمکان نظر آندے او پالی زبان ہئی جیں دا ہندوستان وچ مؤثر دور تقریباً چھ سال (قبل مسیح) کنوں شروع تھیندا اے تے ایہیں زمانے کنوں لیداں سندھ تے ملتان اُتے ہندوستانی دے مذہب تے سیاسی اثراں دی ابتدا ہوندی اے!

اِتھاں ایہو نکتہ غور طلب اے جو ایہیں قدیم دور وچ جڈاں سنسکرت گنگا، جمنا دوآبہ دے آس پاس آپنیاں ابتدائی تے آخری منزلاں طے کر رہی ہئی تڈاں کشمیر کنوں گھن کے موجودہ سندھ تئیں۔ سارے ملک دی لسانی نوعیت جُدا گانہ ہئی۔ ایہہ او ہو علاقہ اے جو پہلے "ہند ایرانی" پچھے "ہند آریائی" تے بعد اِچ "داردی" زباناں دی آماجگاہ بنیا رہیا۔

ڈاکٹر نبی بخش خاں بلوچ نے سندھی زبان دی مختصر تاریخ وچ لکھیا اے جو "پراکرتاں دے دور وچ سنسکرت آپنے کلاسیکی قالب وچ بند تھی چکی ہئی۔ تے اوندے زیر اثر عوام دیاں زباناں آپنیاں قدیم پراکرتی دور ختم کرن والیاں ہن۔ ایہیں دور وچ وادی

سندھ دے اندر موہن جو دڑو دے دریائی تمدن دی زبان ساڈے ملک دچ رائج ہئی۔ ہیں کولوں بعد سندھ دی وادی اُتے تقریباً ۶۰۰ سال قبل مسیح تائیں جیہڑا اثر پوندا رہیا او کشمیر تے ملتان دے خطے وچوں واردی زباناں تے سنسکرت دا اثر ہئی۔ سرائیکی زبان بنیادی طور تے وادیٔ سندھ دی سندھی زبان تے واردی زباناں نال قریب تر رہی اے!

الغرض ساڈی قدیم سرائیکی زبان سامی زبان دے مشابہ ہئی تے ہُوں دے اُتوں جیہڑے قدیم اثرات ظاہر تھئے او خاص طور نال ایرانی زباناں دا اثر یا سنسکرت دا اثر کافی عرصے کنوں بعد پالی محاوراں دی وساطت نال پیا۔ لیکن ایہو جیہا عرصہ وچ ہیں دے اُتوں مغربی تے شمالی زبان مثلاً ایرانی، یونانی، ترکی تے عربی زباناں دا وی اثر پیا۔ انہاں اثراں کنوں علاوہ سرائیکی زبان دی ذاتی اصلیت تے تاریخی حقیقت سنسکرت تے انھوں دیاں پراکرت زباناں کوں بالکل مختلف ہئی۔ ہیں واسطے سرائیکی زبان بیاں پراکرت زباناں دے مقابلے وچ ہک مختلف نوعیت اختیار کیتی۔

انہاں پراکرت زباناں جو آپنے ڈُور جھے ارتقائی دور کوں لنگھ گئے زیادہ وِگڑیاں۔ انہاں زباناں کوں قدیم بولیاں دا اپبھرنش) دا ناں ڈِتا اے یعنی معیار کنوں ڈھٹیاں، ہویاں زباناں۔ انہاں نحویاں دی تحقیق دا معیار سنسکرت نال مناسبت ہئی۔ لیکن ساڈی سرائیکی زبان جو آپنی اصلی بناوت تے نوعیت دے لحاظ نال مختلف ہائی تے ہوندے اُتوں ہندوستانی پراکرتاں دے مقابلے وچ مغربی تے شمالی زباناں دے زیادہ اثرات ہن۔ اتھا انہاں نحویاں دی اپنی ... دے مطابق ہئی زیادہ وِگڑی ہوئی ہئی۔ ہیں واسطے ... دی رائے دے مطابق انہاں دیاں جیئیں زبان کوں "ا... پھرنش" یعنی زیادہ کنوں زیادہ وِگڑی ہوئی زبان ... اوساڈی سرائیکی دی بھین سندھی زبان ہئی کیوں جو ... وجوہات دی بنا اُتے سرائیکی غریب کوں بالکل لاوا... چھوڑ ڈِتا گیا اے تے ہوندی ہمہ گیر جامعیت اُتے ... محقق نے خصوصی طور تے قلم چاوݨ دی تکلیف گوارا ... کیتی!

بہرحال ڈاکٹر نبی بخش خاں بلوچ دی تحقیقات ... ایہہ بھی ثابت تھیندے جو ساڈی سرائیکی زبان ... راست سنسکرت کنوں نہیں نکلی بلکہ سنسکرت کنوں ... پیشتر کہیں قدیم زمانے وچ وادیٔ سندھ دی قدیم زبان ... ہئی۔ ڈاکٹر ارنیسٹ ٹرمپ آپنی تصنیف سندھی گرامر ... ملا وچ لکھیا اے جو شمالی سندھی زبان سرائیکی ہے ... اے میڈی ذاتی رائے نہیں، بلکہ اتھوں دے عوام ... متفقہ فیصلہ اے جو ضلع تھرپارکر کنوں علاوہ سندھ دیاں ... بیاں ضلعیاں وچ سرائیکی زبان دے کافی نمونے ملدے ... ہن ایہا زبان سندھ والیاں کوں ڈیرہ غازی خان کنوں ملد... حاصل تھئی اے لیکن اے سمجھݨ غلط اے جو سندھ ... صرف سرائیکی الائی ویندی اے، بلکہ اتھاں سندھی ... الاوݨ اچ آندی اے۔

گریرسن دی مشہور تصنیف "لنگوسٹک سروے آف انڈیا" وچ ڈُو جائیں اُتے سرائیکی زبان دے متعلق کافی ...

ں ڈیتی گئی اے۔ او لکھیندِن جو

"اساں کوں معلوم تھیا اے جو سندھ کوں ترئے حصیاں وچ تقسیم کیتا گیا اے۔

۱۔ لاڑ (۲) وِچولا (۳) سِرا

وِچولے (وِچلے علاقے) وچ جیڑھی زبان الاوݨ وچ آندی اے ہِں کوں اِنھاں دیاں ٻیاں زباناں اُتے فوقیت حاصل اے تے ایہہ زبان سندھ دے تعلیم یافتہ طبقے وچ مروّج اے، تے اکثر ادبی کتاباں ایہیں زبان وچ لکھیاں گیاں ہِن تے ہیکوں ہِک صاف تے شُستہ زبان تسلیم کیتا گیا اے۔

سندھ دے اُتلے حصے (سِرے) وچ سرائیکی الائی ویندی اے، سرائیکی دا لفظ سِرے کنوں مشتق اے تے "سِرے" دا معنیٰ اے "سِر" یا "اُتلا علاقہ" سرائیکی سندھ دے اُتلے حصے دی زبان کوں سڈیندِن۔ اِیہیں زبان دا مغربی پنجاب دیاں زباناں نال تمام گہرا تعلق اے، ہِیں زبان کوں ڈُو حصیاں وچ تقسیم کیتا گیا اے۔ سندھی سرائیکی، لہندا سرائیکی!"

سرائیکی زبان دے بارے گریرسن دی ایہیں تقسیم کوں کوں باہر والیاں سرائیکی حلقیاں وچ ذرا غلط فہمی کیتی اے جیندا اظہار سرائیکی اخبار ہفت روزہ "اختر" ملتان وچ وی کیتا گیا اے۔ لیکن گریرسن صاحب سرائیکی کوں سندھی سرائیکی تے لہندا سرائیکی اِچ محض ہِیں واسطے تقسیم کیتا اے جو سندھ دے جنوبی اچیخے حصے دی سرائیکی اتے سندھی زبان دے لفظاں تے محاوریاں دی کافی آمیزش اے۔ جیڑھی شمالی سندھ تے مغربی پنجاب دی لہندا سرائیکی وچ موجود نئیں۔ چند مثالاں ملاحظہ ہوون:-

سندھی سرائیکی	لہندا سرائیکی
میکوں اُونج لگی اے	میکوں تِرہ لگی اے
اے کیرا اے	اے کوݨ اے
ہَل تاں ہلوں	چَل تاں چلوں
ٻہہ ٻہہ ہیں تھکی ہلداں	کھڑدے کھڑدے ہیں وی چلداں

حاصل مطلب، سرائیکی زبان پشاور کنوں گھن کے مکران دے ساحلی علاقے تے ایران دی سرحد تئیں الاوݨ تے سمجھݨ وِچ آندی اے۔ ہِیا زبان کوں ملتان وچ ملتانی بہاول پور وچ بہاولپوری تے سندھ تے ڈیرہ غازیخان دے علاقے وچ سرائیکی سڈیا ویندے۔ بعض جائیں اُتے ہِیں کوں قبیلیاں دی نسبت نال وی سڈیندے، مثلاً بلوچکی، یعنی اُنہاں بلوچاں دی زبان جیڑھے آپݨی آبائی بلوچی نہیں الیندے۔ "جنگلی" جت قبیلے دی زبان جنوبی سندھی وچ تحصیل جاتی دے جت سندھی الیندِن۔ "جگدالی" جگدال قبیلے دی زبان۔

سرائیکی زبان دے ہِک مقامی لہجے کوں اُبھے دی بولی وی سڈیا ویندا اے کیوں جو مغربی پنجاب دا جنوبی حصہ بہاول پور کنوں گھن کے شمال مشرق دی طرف اُباوڑہ تے گھوٹکی تئیں اُبھا سڈیندا اے تے اُبھے دی بولی اُباوڑہ گھوٹکی تے میر پور ماتھیلہ وچ رائج اے جتھاں اکثر بلوچ قبیلے آباد ہِن تے انہاں ساریاں دی مادری زبان اُبھے دی بولی یعنی بہاولپوری سرائیکی اے۔

پاک و ہند دی تقسیم کنوں پہلے حیدر آباد ٻھاگناڑی

جیکب آباد تے شکارپور دے بھاگی، ناڑی والی، چھاتی روباہی تے پنے ہندو کراڑ جیڑھے اصل قلات دے باشندے ہن، انھاں دی مادری زبان دی سرائیکی ہئی سرائیکی یا اُچّے دی بولی دا مغرب پنجاب دی لہندا سرائیکی نال جگری رشتہ اے۔ صرف مقامی لب و لہجے دا فرق اے۔ ورنہ لہندا تے سرائیکی، ہکّی زبان دے ڈو مختلف نال ہن!

ڈاکٹر نبی بخش بلوچ نے لکھیا اے جو ایہیں دیسی زبان کوں اتھاہیں مقامی محاوریاں وچوں سندھ دی سرحد کنوں گھن کے متعلقہ شمالی حصے خصوصاً ریاست بہاول پور تے ضلع ڈیرہ غازی خاں دے جنوبی حصے دی زبان یعنی موجودہ ضلع بہاولپور، اچ بہاولپور شہر دے ڈکھݨ دی طرف، چولستان ضلع رحیم یار خاں تے ضلع ڈیرہ غازی خاں دی تحصیل راجݨ پور دی زبان کوں قدیم زمانے کنوں یعنی بہاول پور شہر دی بنیاد قائم تھیوݨ کنے پہلے سندھ دے لوکاں سرائیکی دا ناں ڈِتّا اے۔

لہندا، ہندوی دا مخصوص سرائیکی محاورہ، راجݨ پور، اوچ تے بہاول پور کنوں گھن کے عموماً ڈکھݨ دی طرف تے ضلع سکھر تے جیکب آباد دی شمالی سرحد تئیں اَلایا ویندا اے۔ تے خود لفظ سرائیکی اُتھائیں محاورہ یا Dialect دا ناں اے جیں وچ سندھی تے ہندوی دے اجزاء بالکل مشترکہ طور تے موجود ہن!

(مقدمہ سیفل نامہ مطبوعہ سندھی ادبی بورڈ ۱۹۶۳ء)

اے ہک تاریخی حقیقت اے جو قدیم کنوں گھن کے موجودہ سندھ تے ملتان دا درمیانی علاقہ ... دا جگر گوشہ رہ چکّے۔ عرب مسلماناں کنوں پہلے تے ... عرباں دے دورِ حکومت وچ ملتان دا خطہ وی سندھ ... سرحد وچ شامل ہئی۔ ایں واسطے سندھی تے ہندوی ... آمیزش دا اثر ملتان تے پیا۔ پر عرباں کنوں بعد ملتان ... سندھ کنوں الگ تھی گیا۔ البتہ چولستان تے بہاول پور ... تے سندھ دے سومراں تے سماں دی حکومت قائم رہی ... سماں کنوں بعد شاہ حسین ارغون ڈوجھی وار ملتان ... دے اُتے آپݨاں سیاسی تسلط قائم کیتا۔ لیکن اوندے ... بعد مغلیہ دور وچ ایہو خطہ وت الگ تھی گیا تے ملتان ... دے ڈکھݨ آلے پاسے بہاول پور دے خطے اُتے ... دے داؤد پوتریاں یعنی عباسی قبیلے آپݨی حکومت قائم ... کیتی جیڑھی قیام پاکستان کنوں بعد وی ۱۹۵۶ء تئیں قائم ... رہی!

سیاسی تے تمدنی وحدت دے سبب ایں قدیم دور وچ ای سندھ دیاں قوماں بہاول پور تے ڈیرہ غازی خاں ... دے قبیلیاں وچ ہر طرحاں یکسانگی موجود اے۔ مثلاً ... نشست و برخاست دے اطوار، شادی تے غماں دیاں رسماں تے شخصی اخلاص تے مہمان نوازی وچ شمالی سندھ ... کنوں گھن کے بہاول پور، اُچ تے راجݨ پور تئیں اصولی ... طور تے عوامی زندگی وچ کہیں قسم دا فرق نظر نہیں آندا ... بہاول پور دے علاقے چولستان تے ضلع رحیم یار خاں ... وچ سندھ دے سمہ قبیلے دی مادری زبان سندھی اے۔ ... سرائیکی زبان دے مشہور قصہ گو شاعر مولوی لطف ... علی جیڑھے وستی بہاول پور ضلع رحیم یار خاں دے ...

ہن اُنہاں دے قبیلے دا تعلق وی سندھ دی سماٹ قوم نال ہئی تے انہاں دی شادی وی سندھ دے سمیجہ قبیلے وچ تھئی ہئی۔ اساں لطف علی دی تصنیف "سیفل نامہ" دے گہرے مطالعہ دی بنا اُتے ایں نتیجے اُتے پُجدے ہئیں جو لطف علی دی مادری زبان سندھی ہئی۔ کیوں جو سیفل نامہ وچ خالص سندھی لفظاں، محاوریاں تے سندھی سرائیکی دا امتزاج ڈھیر نظر آندے۔ ایں طرحاں سرائیکی زبان دے زندہ جاوید تے شہرہ آفاق شاعر تے عارف باللہ حضرت خواجہ فرید دی سندھی نژاد ہن۔ تے اُنہاں دے وڈکے اصل وچ سندھی ہن۔ خواجہ صاحب ہوراں سندھی تے سرائیکی ڈوہیں زبانیں اُتے پوری دسترس رکھیندے ہن تے اُنہاں آپنی شاعری دی بُنیاد وی سندھی شاعری اُتے رکھی اے۔ خواجہ صاحب دے دیوان اچ سندھی سرائیکی اتے لہندا سرائیکی دا امتزاج کثرت نال ہے بلکہ آپ سندھ دے ہفت زبان مجذوب، صوفی تے عارف شاعر حضرت سچل سرمست دے سندھی تے سرائیکی کلام کنوں اینویں متأثر ہن جو انہاں آپنے کلام دے اندر اکثر جاہیں اُتے قافیے تے بحراں دی اوہے استعمال کیتیاں ہن جیڑھے سچل سرمست نے کیتیاں ہن۔ اینہی طرحاں خواجہ صاحب دے سرائیکی دیوان وچ سندھی کافیاں وی موجود ہن جو انہاں دی سندھی دانی اُتے پوری پوری طرحاں دلالت کریندیاں ہن۔

"پنجاب میں اردو" دے مصنف حافظ محمود شیرانی بھانویں جو مشرقی پنجابی تے لہندا دی ہک سویں اُتے کوئی تاریخی تے لسانی دلیل پیش نئیں کیتی پر اُنہاں دے بارے تاریخی تے لسانی بحث وچوں ایہہ عقدہ آپی آپ حل تھی ویندا اے جو مغربی پنجابی، لہندا، سرائیکی ملتانی ڈیرہ والی تے بہاول پوری سبھ ہِکّی زبان دے مقامی تے علاقائی ناں ہن تے انہاں وچ کہیں قسم دا فرق، یا بیگانگی موجود نئیں۔ ایتلے تئیں جو ضلع راولپنڈی دی پوٹھوہاری بولی دے کئی افعال تے گرداناں دی سندھ دی مقامی زباناں کنوں مستعار معلوم تھیندن۔ جیویں جو پوٹھوہاری وچ آہدے ہن "چھڈو" تے سندھی وچ آہدن "چھڈیو" (صرف "ڈ" دی مقامی آواز دا فرق اے) پوٹھوہاری وچ آہدن "اُچھو" تے سندھی وچ آہدن "اُچو" علیٰ ہذالقیاس!

سرائیکی دیاں خاص آوازاں

سندھ دی بولی دی تاریخ دے مصنف بھیرومل نے لکھیا اے جو سندھی تے سرائیکی زباناں دا ہک ڈوجھے دے نال ڈھگّی رشتہ اے۔ سندھی زبان دے "ٻ"، "ڄ" "ڏ" تے "ڳ" چار اکھر نہ تاں سنسکرت زبان وچ ہِن تے ناں اُرت کہیں ہئی پراکرت، وچ انہاں دے کوئی نام نشان ملدن۔ ایں کیتے ایہہ چارے آوازاں کتھوں آیاں؟ ایہو اصلوں ظاہر اے جو سرائیکی قدیم زمانے کنوں گھن کے کلہوڑاں تے ٹالپور خاندان دی حکومت تئیں سندھی زباناں تے ٹالپور بلوچاں دی مادری زبان وی سرائیکی ہئی۔ ایں واسطے سندھی زبان ـــ ایہے چارے اکھر سرائیکی زبان کنوں اُدھارے گھدے ہن۔ جیڑھے

دراصل وادی سندھ دی قدیم "دار دی" زباناں دیاں آواناں ہن۔ سندھی بولی دی تاریخ دے مصنف دی ایہیں رائے دی بنا اُتے ایہا گالھ وثوق نال اکھیج سگیندی اے جو وادی سندھ دی قدیم سندھی زبان موجودہ سندھ دے لاڑ تے ٹھٹھ علاقے دی "کرو" تے "کچاڑ" والی سندھی نہ ہئی، بلکہ سرائیکی زبان دی ہک قدیم صورت ہئی۔ جیکوں قدیم مرکزی شہر دی مناسبت نال "ملتانی" تے وادی سندھ دی نسبت نال "سندھی" سڈیا گئے۔

سندھی تے سرائیکی ہکّی زبان دے ڈُو ناں ہن پر ایندے باوجود سرائیکی دی قدامت تے انفرادیت ہر حال اِچ مُنّی ہوئی اے۔ جیڑھے بندے ہوں کوں اَج وی سندھی یا مشرقی پنجابی دی ہک شاخ سمجھدن تحقیقی نقطہ نظر نال او ہک وڈی غلطی کریندن۔ کیوں جو جے کڈاہیں سرائیکی زبان دیاں چار مخصوص آوازاں "ٻ، ڄ، ڏ، ڳ" سرائیکی زبان کنوں کھوہیں منگیاں ونجن ہا؟ باقی سندھی تے سرائیکی زبان دی آپت وچ جیہڑی گہری مناسبت تے مماثلت ہے، تے ہک ڈوجھے نال جگری رشتہ اے ہُوں کنوں کوئی وی نہیں انکار کر سگیندا!

اساں ذیل وچ سندھی، سرائیکی تے مشرقی پنجابی دے متضاد تلفظ دیاں چند مثالاں ڈیندے ہیں تاں جو مناجُا ایہو دعویٰ ثابت تھی ویسگے جو سرائیکی زبان وی سندھی نال ڈھیر میل کھاندی اے، پر انکوں مشرقی پنجابی دی شاخ اصلوں نہیں آکھیج سگیندا

ملاحظہ تھیوے :۔

سرائیکی مخرج "ٻ"

سرائیکی	سندھی	مشرقی پنجابی
ٻاجھری	ٻاجھری	باجرا
ٻیر	ٻیر	بیر
ٻکری	ٻکری	بکری
ٻیلا	ٻیلو	بیلا
	ڄ	
ڄال	ڄار	جال
ڄوڑ	ڄوڑ	جوڑ
اُڄ	اُڄ	اُج
ڄام پور	ڄام پور	جام پور
	ڏ	
وَڏا	وَڏو	وَڈا
گڏ	گڏ	گڈ (غیر مستعمل)
سَڏ	سَڏ	سَڈ
ہڏا	ہڏو	ہڈا
ڏاڑھ	ڏاڑھ	ڈاڑھ (داڑھ)
	ڳ	
ڳاڑھا	ڳاڑھو	گاڑھا (لال)
ڳٹا	ڳٹو	گٹا
ڳجھ	ڳجھ	گجھ
ڳالھ	ڳالھ	گل
ڳہناں	ڳہنڑول	گہنا

سرائیکی تے سندھی زباناں وچ نہ صرف ہکّا آوازاں ہا

میل ہے بلکہ پئے وی سینکڑے لفظ ہن جیڑھے کہ انہاں ڈو ہاں زباناں دے واسطے مخصوص ہن تے مشرقی پنجابی وچ انہاں دی جاہ بئے لفظ استعمال تھیندن۔ جیویں جو:-

سرائیکی	سندھی	مشرقی پنجابی
بوڑ	پوڑ	سالن
ہیا	ہیو	ہور
جھنگھ	جھنگھ	ٹنگ
ڄل	ڄل (ڈہل)	چِل

ہیں کنوں علاوہ ایہہ گالھ اصلوں صاف ہے، جو ہر زبان دے افعال دیاں گرداناں مصدر کنوں ای شروع ہوندیاں ہن تے جیڑھیاں زباناں دے مصدر ہک ہوون انہاں کوں لسانیات دے اصولاں دے مطابق ہکے قبیلیاں دیاں زباناں گنیا ویندے۔ ایں طرحاں مصدراں دی یکسانی دے لحاظ نال سرائیکی تے سندھی زباناں وچ کوئی بیگانگی نظر نہیں آندی، پر مشرقی پنجابی وچ "ن" علامت مصدر کوں "الف اتباع" دے نال لمی آواز دی شکل وچ ادا کیتا ویندا اے جو سنسکرت تے برج بھاشا دی علامت اے۔ جیندے کولوں اے ثابت تھیندے جو سرائیکی دے مصدر سندھی مصدراں دے تابع ہن تے مشرقی پنجابی دے مصدر سنسکرت تے برج بھاشا دے تابع۔ چند مثالاں تے غور فرماؤ:-

سرائیکی	سندھی	مشرقی پنجابی
رکھݨ	رکھݨ	رکھنا
مارݨ	مارݨ	مارنا
گھلݨ	گھلݨ	گھلنا
بھاوݨ	بھاںݨ	بھانا
چراوݨ	چوراݨ	چھڑانا
کھاوݨ	کھاںݨ	کھانا
پڑھݨ	پڑھݨ	پڑھنا
گلݨ	گلݨ	گلنا
اُٹھݨ	اُٹھݨ	اُٹھنا
گاوݨ	گاںݨ	گانا
پاوݨ	پاںݨ	پانا
لاوݨ	لاںݨ	لانا

حاصل مطلب ایہیں ساری بحث کنوں ایہہ گالھ ثابت تھیندی اے جو وادی سندھ وچ پرانے زمانے وچ سرائیکی زبان دے ناں نال ہکا زبان رائج ہئی تے اج دی سرائیکی، ملتانی تے مغربی پنجابی لہندا وغیرہ صرف چند لفظاں تے محاوریاں دے فرق دے سببوں گردش زمانہ تے جغرافیائی ادل بدل دے نال مختلف ناواں وچ بدل گیاں ہن تے ساڈی قومی زبان "اردو" وادی سندھ دی پرانی سرائیکی زبان دی او ترمیم شدہ صورت ہے جیہڑی شمالی ہند، خاص طور تے دلی وچ ونج کے ہریانی تے فارسی دے زیر اثر ہک نویں زبان دی صورت اختیار کیتی اے، تے ہݨ ہنڑاں دی لسانی ہیئت وچ اتلا فرق آگیا اے جو اوں سنجاݨ وچ وی نہیں آندی۔

قسط ۲

وسائخ سرائیکی

نمبر شمار	ناں، پتہ	مد رسالات	کڈاں کنوں
۲۱	سردار غلام نبی خاں ڈاہر جعفری، بھٹہ داہن۔ رحیم یار خاں	۱۵/- روپے	فروری ۱۹۶۹
۲۲	جناب الطاف حسین خاں پرواز قیصرانی، کوٹ قیصرانی ڈیرہ غازیخاں	۱۰/- "	ستمبر ۱۹۶۸
۲۳	جناب اشتیاق احمد خاں نیاز، گوگڑاں، ضلع ملتان	۱۰/- "	" "
۲۴	سردار محمد اکبر خاں بزدار، راجن پور	۱۵/- "	اکتوبر "
۲۵	جناب خواجہ محمد عبدالودود صاحب ملتان	۲۵/- "	مارچ ۶۹ء
۲۶	سردار سیف الرحمن خاں مزاری، ڈیرہ غازیخان	۱۵/- "	فروری "
۲۷	سردار امام بخش خاں بزدار پی سی ایس ریٹائرڈ، ڈیرہ غازیخاں	۱۵/- "	اکتوبر ۶۸ء
۲۸	سردار الٰہی بخش خاں لشاری لیکچرر، دادو	۱۵/- "	ستمبر ۶۸ء
۲۹	جناب شیخ مہر علی صاحب صراف، اوچ شریف	۱۵/- "	فروری ۶۹ء
۳۰	جناب نذیر کیانی صاحب، ڈیرہ غازی خاں	۱۰/- "	" "
۳۱	جناب ظفر درانی صاحب مرغائی "	۱۰/- "	دسمبر ۶۸ء
۳۲	جناب صاحبزادہ میاں محمد ابراہیم صاحب ایم اے ایل ایل بی ملتان	۲۰/- "	دسمبر "
۳۳	سردار آر کے فاروق صاحب، رانجھے خاں، ضلع رحیم یار خاں	۱۵/- "	فروری ۶۹ء
۳۴	جناب سید حیدر شاہ گردیزی، ملتان	۱۰/- "	جنوری "
۳۵	جناب حکیم صوفی احمد جان صادق فریدی، چاچڑاں شریف	۱۰/- "	اکتوبر ۶۸ء
۳۶	میاں سیائے والوی۔ سیائے والا۔ علی پور	۱۰/- "	" "
۳۷	جناب سید صالح شاہ صاحب سنجر پور، رحیم یار خاں	۱۵/- "	فروری ۶۹ء
۳۸	جناب شیخ فتح محمد صاحب، بھاگ (قلات)	۱۵/- "	جنوری ۶۹ء
۳۹	جناب عبدالقادر عارفی، تونسہ شریف	۱۰/- "	" "
۴۰	جناب مولانا غلام حسین زائر، صدر سرائیکی اکیڈمی ڈیرہ غازی خاں	۱۰/- "	" "

(باقی ڈے)

ڈاچی والیا!

غفور ستاری

ڈاچی تیڈی دے گل وچ گانیاں
دے توں کن گیوں دلیر جانیاں
کوئی زور دا نعرہ مار وے
ہو، او، او، او، ڈاچی والیا موڑ مہار وے

ڈاچی تیڈی نہ پیندی ہئی جوس وے
ہݨ ہن گئے جلسے جلوس وے
تیڈی رن گئی موٹر کار وے
ہوں اوں اوں اوں، ڈاچی والیا موڑ مہار وے

•

ڈاچی تیڈی دے گل وچ ڈھول وے
ہݨ کھل گیا ڈھول دا پول وے
ہے سوے نکی گیوں توں لاچار وے
ہے اے اے اے ڈاچی والیا موڑ مہار وے

•

ڈاچی تیڈی دے گل پیا گھیرڑو وے
ساڈے نال کمایو جھیڑو وے
ہے او قوم تئی دا یار وے
ہاں آں آں آں، ڈاچی والیا موڑ مہار وے

•

ڈاچی تیڈی تے پھر گیاں کاتیاں
وے توں ملک پئیندایں جھاتیاں
نہیو سہر توں پانی تار وے
ہی ای ای ای، ڈاچی والیا موڑ مہار وے

•

ڈاچی تیڈی نہ ہوچی تور وے
اینڈی کہہ کے پوچھ مروڑ وے
ٹول ڈیسے چونڈھی نسوار وے
ایں ہیں ہیں ڈاچی والیا موڑ مہار وے

افسانہ

پنڈاں جُرم اے

نجمہ کوکب

خیرو غریب [illegible] ڈکھیں دا ماریا۔ اوترا نکھترا ہا، نہ اوندا اوں دا وارث، نہ اوندا چھپر ڈھارا تے نہ ترٹا تاڑا۔ نکیں لا پیو ما توں ٹر بیٹھا۔ خویش قبیلہ منہ موڑ ہا کو نیاں تیڈے میڈے در توں اللہ راسی۔ کھاندا پیندا ایتھے پُرانے پیندا ہنڈیندا ہال کتوں چھوہر تے چھوہر کنوں جوان آ تھیا ہا۔ ہٹ بھن ڈرج ہا، محنت مزدوری دا شینہہ اتے درسا تِرن حلال کھاونتاں [illegible] سمجھیا ویندا ہا۔ کماندا ہا، کھاندا ہا، اُتے [illegible] ہا۔

اللہ ستی قوم کوں جیگا ڈِنتاں ہا جو کال بُھکاڑے کرائیں اساڈے ملک۔ اُتے دھوکے تے فریب نال چڑھائی کر ڈِتی، بھائیں جو اساڈے لُچا ہد بھرا نوِیں اُٹھاں سوّراں [illegible] ڈِتے پرجنگ دیاں تباہیاں کنوں [illegible] نہیں سگدا۔ ڈاہڈھا ہوڑے تے بھائیں [illegible]۔ ایں تباہی اچ خیرو دی دستی وی مُتر تے سُو اکھی گئی۔ اد ترٹا تاڑے وی نہ رہے جنہاں اللہ راسی لا دارثے بال کوں پال سانبھ تے جو جکا جوان بنایا ہا۔ دستی ٹُٹ پئی، اوا سی ڈھیرتاں کو ہیچ مر تنج گئے بیڑے پکے اوشو دے بنج بھجا گئے۔ نشیر و چارہ تاں بھول گیا ہو فوجی بھرا اُوندے ہڈاں بازواں کنوں کم گھننڑ پر اونکوں آپنڑی جان بچاونڑ دا حکم تھیا تے او اُتھوں ٹر آیا، تے اِڈے اُڈے رُلدا پھیندا رہیا۔ جنگ مک گئی تے لاہور جہیں بلاں شہر اچ اونکوں قسمت گھن آئی۔ شہر دے باہروں ہک ویران گُٹھے اچ اوں ککھاں کانیاں دی چھپری پاتی تے نوکری مزدوری دی بگول بھول اِچ لگ گیا۔

اَج او ڈاڈھا موُنجھا ماندا ہا۔ ایں ویلے جو تھوڑی ذری سیوری رقم او ٹِیبک ہدھی وڈا ہا اوہ مک مکا گئی۔ آخر تھیوناں تاں ہا اینویں، جو کیڑھے سینکڑے ہزاریں دی رقم ہائی جیڑھی مہینے یا سال کٹے ہا، ہُن تاں کجھ روپے کیڑھے سر گھن ہا۔ اَج اونکوں ہکیں پیٹ پنجواں ڈینہہ ہچکے پنجاں ڈینہاں کنوں او ڈُو ڈو بھیاں دے چنڑے تے ڈُو ڈُو ہک پانی دے نال گزارا کریندا آندا ہا۔ پر اَج تاں اُوندے مُتھ ہک پیسہ وی نہ ہا، ڈکھینڑ ہو گا!

او اُدھ چھتی چھپری اِچ بیٹھا سوچیندا پیا ہا، ہو اللہ سائیاں! ایں شہر اِچ کیہو جیہیں بندے وسدن جیڑے کو لھدر نجو سِدھے مُوٹھ گالھ نی کریندا، بندے کوں بندا نی جانڑدا۔ نوکری منگو تاں رشوت منگی ویندی اے جیڑھے دفتر و تمہ اہلکار لُوٹ کے وات پٹی ہیٹھن۔ کوئی

آہدے پنج سو آن ڈے ہکے ڈینہہ اِچ نوکری تواڈیساں
کوئی کجھ منگدے کوئی کجھ۔ جیتھاں رشوت ڈیٹڑ پیرانی
پاتا اُتھاں پچھیدن۔ ڈس میاں! تیکوں کیں پٹھے، کیندا
سفارشی ہیں توں؟"

جیڑھے ویلھے میں آہداں جو کاگا! میکوں نوکری
لوڑیندی اے، میں آپو آپ لگا آیاں"۔ تاں صاف
جواب مِل ویندے

"بنج وَنج میاں کوئی جاہ خالی کائے نی!"
وَلا او اللہ دے نال اَلیندے جو سوہنٹاں پروردگار!
خلقت دے دل موم کر، رحم تے ترس ڈے انھاں کوں
اُڈوں ذرا پرو بھرے کجھ فقیر لنگھدن۔ صدا کناں وِچ
پوندی اے

"کجھ راہ خدا دے ڈے بابا!"
او چُپ تھی ٹُردے وَلا مونہہ اِچ بولیندے، ڈھڈ
بھرن کیتے پنّٹر کوئی عیب نی۔ اے چوری تاں کیتے نی
گندم کپی تاں نی، دروہ فریب نی۔ میں وی آپناں ڈھڈ
پالن کیتے لوکیں دے اَگوں ہتھ اَڈیساں۔ جیندا دل
کریسی ڈیسی، جیندا نہ کریسی نہ ڈیسی۔ ایہہ سوچ تے او
اُٹھیا تے سڑک تے آن چڑھیا۔ بکھ کنوں حال بُرا ہا سی۔
جنگھاں لتاں اِچ طاقت نہ ہئی۔ او سڑک پار نہ کر سگیا
تے اُرماں چکر کھا تے ڈھے پیا۔ سُدھ بُدھ ویندی
رہی۔ پُرے کتوں ہڈیاں دا بے جان کرڑنگا پیا ڈسدا ہا
اوندے تن تے ہکّا لنگوٹی بدھی ہئی۔ ڈاڑھی وَدھی ہوئی
تے وال کھنڈرے مُندرے اوندے حال تے ماتم پئے
کریندے ہن!

ہک نوجوان فیشنی جوڑا جیڑھا دیگر دی سیر تے نکھتا
وَدّا ہا۔ آپنی چمکنی لِسکنی کار توں تلے لتھا۔ میم صاحبہ
اَلائی

"ڈارلنگ! واہ کیا نیچرل پوز اے"
اتنی دیر اِچ یکدم کیمرے دے شٹر دی "کِلک" دی
کوآئی اُتے ڈیہاڑی ای ڈیہاڑیاں کاروبار اٹھی گئی۔

کجھ دیر بعد اساڈے ہک مہان سماجی توڑے قومی لیڈر
جیڑھے ڈیکھیٹر سُنٹر اِچ وڈے وَڈے ہمدرد تے خدا ترس
گنڑے ویندے ہن اتے عوام دی حق رسی تے بھوکھے سیلے
کیتے ملک دی وَڈی اسمبلی اِچ ہر ویلھے شوراں پنگھر ہک
کریندے رہندے ہن اُتھوں لنگھے اُنہاں آپنڑے ہک
چمچے کوں آکھیا۔

"بے روزگاری تے بے کاری دی اساڈے
ملک اِچ حد تک پُجی اے اتے ایہہ ساڈے
ملک دا بھوں وَڈا مسئلہ بنڑ گئی اے۔ میں فجر
کوں اسمبلی وِچ اینڈے کیتے ہک بِل پیش کریساں
تے چارہ کریساں جو باسہ تھیا وَنجے!"
تھولی دیر تھئی جو شہر دے کجھ وَڈے ڈھڈل تاجر اُتھوں
لنگھے، او آپت اِچ کجھ ایں طرحاں گالھیں کریندے ویندے
ہن:-

"دیکھو بھئی! ہم تم کو بولتا ہے نا "وہ مال" کو ابھی دبائے
رکھو، ابھی اس کا بھاؤ اور بڑھے گا!"
یکدم اوندے لنگھتی اُرندا دھیان ایں "جیندی لاش"
دو ڈوایا، تاں او بولیا ـــ "اے بابا چھوڑو اپنا کاروباری
باتیں کریں۔ یہ سالا لوگ تو ایسا ہی مکاری کیتے پڑا رہتا

ہے......!"

رہیا دیر اچ "اپو اگرل سکول" دی چھٹی ہوئی تے اُستانیاں دی ہک ٹولی اُوندے کولھوں لنگھی اُنہاں وِچوں ہک ڈِیڈی بولی۔

"اڑی ڈیکھ موہا کیویں فٹ پاتھ تے لم لیٹ گیا ہے، اینویں لگدے جو ڈھیر چڑھا گھِنسی رہس۔ اِنہاں لُچیاں لفنگیاں دا کیا اے، بے حساب پی گِھندِن، تے جتھاں مرضی آندی اے ڈھے پوندِن، نہ نوکری، نہ چاکری۔ اَج اینڈی گندھ کیتی، کل اُوندا جُھگا سیکسن۔ سوا اینڈے پیا کیہاں کم ہے۔ ڈیکھیں نال — مُش ڈنڈا موہا کیویں بے فکرا پیا ہتیا!"

ایہہ فرما تے او اگوں تے ٹُریاں!

ہُن اوں ازل مارے کوں ہوش آ گیا۔ ہتھ جو ہلایا تاں اُوندے ہتھ اُڈ سِج گئے۔

خلقت آندی رہی... لنگھدی رہی... پر ہتھ اُوں دے اُجڑے رہ گئے — خالی... اکا خالی تے خالی!

آخر تھیا کیا جو اِتلی دیر اچ ہک پولیس دی گاڈی آ کھڑی تھی۔ ڈو گھبرو سپاہی تلے لتھے تے اُونکوں ڈنڈہ ڈولی تے چا گئے — کیوں جو ایں ملک اچ پِنڑاں جرم اے!
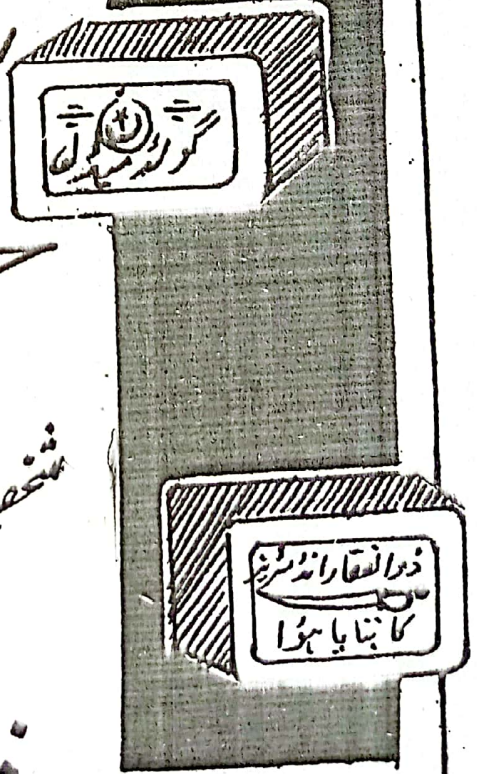
سرائیکی سنگت سُہاگڑے

مُشاعرہ وستی بُزدار

غلام عباس سنالہ، بُزدار

اپریل دی تیرھاں، چوڈاں دی وِچلی رات وستی بُزدار اِچ سائیں غلام فرید خاں بُزدار دے پُتر غلام عباس خاں بُزدار ہک مشاعرہ رکھوایا۔ جیندے وِچ تحصیل تونسہ دے ڈھیر منیندے پُچھیندے شاعر پرواز قیصرانی، سیف دُرانی، قاصد قیصرانی، مضطر تونسوی، شاہد تونسوی، شاکر تونسوی، مولوی احمد نواز احمد، سجاد قیصرانی ہمراز، صابر، باقی تے بئے ترے شامل تھئے۔

مشاعرے دی صدارت فیض سائیں کیتی تے سٹیج سیکریٹری دے پرواز قیصرانی ہن، مشاعرے دی ابتدا پرواز صاحب، حضرت خواجہ غلام فرید دے ایں بند نال کیتی ؎

مجنوں کوں کہیں طعنہ ماریا تیڈی لیلیٰ ہے بہوں کالی
مجنوں پھیر جواب ڈِتا تیڈی اکھ نی ڈیکھن والی
جے نظر میڈی دے نال ڈیکھیں تہ ویسیں ہوش سنبھالی
جتھ یار فرید ہِن نین اڑے کیا گوری تے کیا کالی

ایندے پچھے صدر صاحب دی اجازت دے نال پرواز صاحب کنیں پہلے سائیں سیف دے عزیز شاگرد باقی میاں کوں سٹیج تے آونڑ دا سڈا ڈِتا۔ باقی صاحب محفل کوں گرما ڈِتا۔ انہاں دے بعد سائیں قاصر دے شاگرد ہمراز کوں سٹیج تے سڈیا گیا۔ انہاں وی اپنڑاں ڈھولے ماہیا کلام پیش کیتا۔ انہاں دے ہک ڈوہڑے دا آخری مصرعہ ایہہ ہا ع

لگ لیک گئی ہے ہمراز کوں سائیں تی لاج رہی بلہپال دے وِچ

سائیں ماہیوال دے شاگرد صابر تے انہاں دے بعد پرواز سائیں دے شاگرد سجاد قیصرانی مجلس کنوں داد گھدی۔ انہاں دا ہک بند یاد ہے۔ فرمیندن ؎

آغاز تیڈا ایہے ظلم ستم انجام دی میکوں کئی گل نی
اَج شام تاں روندیاں نبھ گئی اے کل شام دی میکوں کوئی گل نی
میڈا ناں سُن کے اوا اہرے ہا گمنام دی میکوں کوئی گل نی
سجاد ہجر ایں مار مکائے آرام دی میکوں کوئی گل نی

سجاد صاحب دے بعد مولوی احمد صاحب اپنڑاں کلام پیش کیتا انہاں دا ہک ڈوہڑا یاد اے ؎

پربت بگی کوں پار ہتھیندے دھرتی دا رُکھ پا لا
وِچ گھر گنج ہیمنت دے سُن جوہر آ امشا لا
میڈے ہجری ڈکھ دا اتی ڈرل دریا ہیں دار گھرا لا
سد صرانڈی احمد مرنڑ ونجاں . . . .

وَلا شاہد تونسوی وڈے پیارے انداز وِچ محبوب دی ذات داذکر ایں کیتا ؎

ڈِتیاں سُولاں دیاں ہِن سوغاتاں
اوٹیں رہ ہِن یار دیاں تاتیں

بن دلدار دے ہوندیں شاہد
بیٹھیں بکھوں مندھاریاں راتیں

پچھے تونسہ دے سیکریٹری شہزادہ سیف اللہ خاں سیف
دُرانی دا ناں گھدا۔ لوک یکدم سیف صاحب دی آمد دو
ڈیکھن پے گئے۔ سیوش وجلال نال ایہہ رُباعی پڑھیو نے

جھٹکاں نہ ڈے تڑیاں نہ ڈے
سر بھر دیاں جھڑیاں نہ ڈے
زلفیں دے وچ پھٹاے دل
ہتھیں دے وچ کڑیاں نہ ڈے

اُنہاں لوکیں دی توجہ سیف دو ہئی جو سیکریٹری صاحب قاصر
قیصرانی کوں سٹیج تے آونڑ دی دعوت ڈتی۔ اُنہاں
ہک کافی پڑھی۔ جیندا مقطع یاد اے

قاصر محض بکھا تیڈے ہک اَلاوا
جیویں ہوندے کافی ہکو گاوا
ہکا اکھ دی جھلک او ہے ہنڑ قصادا
ولا ڈیکھیاں ترنج دو ہے ڈیکھن دا

نپیا کیہہ کشتیاں تے مکھڑیں دا پیڑا
ہوسی قسمت اینویں ڈھے ساڈا ویڑا

اِتھیں دے بعد مضطر تونسوی صاحب کلام سنڑایا
تے رَج کے داد گھدی۔ فرمیندِن

میڈے بولنڑ تے اَج تکرار تھیندے
جے چپ راہواں اُوں ویں دلدار تھیندے
رہایو تنگہ دے وچ تنگ تائیں مضطر
لاتیں بھاندیں بھاتوں ککڑ کار تھیندے

جے تئیں شاکر صاحب ایں پڑھے جو یاد رکھنڑ دی حسرت
نہ رہ گئی جیندا امیکول وڈا ارمان اے۔ ولا بزم دے ڈبے
شاعر کربلائی دے عزیز شاگرد پرواز قیصرانی فرمائش مطابق
ترے چار رُباعیاں سستی تے قاصد پڑھیاں۔ اُنہاں دی
ہک رُباعی یاد ہے۔ فرمیندِن

یار! یاری عذاب تھی گئی اے
کیوں ہا خلقت خراب تھی گئی اے
کون کہیں کوں سُنڑاوے ڈکھ اپنڑے
ساری دُنیا نواب تھی گئی اے

مشاعرے دی ساری کاروائی ڈاڈھے سکون تے آرام
نال سُنڑی گئی۔ اخیر اِچ صدر صاحب دے فرمان تے غلام عباس
میاں مشاعرے دے خاتمے دا اعلان کیتا!

مجلس

○ نجمہ کوکب ○ بسمل کاظمی ○ پرواز قیصرانی

نجمہ کوکب

خاناں! جیویں شالا

غیر حاضری لمبی تھی گئی اے۔ اصل اچ میں بہوں بیمار ڈھیر ہر جی رہی ہاں، لکھݨ پڑھݨ دی توفیق نہ ہئی۔ ہݨ ذرا ویلھ ملی اے تاں قلم چا گھدم۔

بلوچ سائیں! تساڈیاں افسانیاں دا جواب نئیں جاہل بندی ہتھیں موئے لفظاں دا کال اے بہوں سارا۔ کیویں تعریف کراں۔ اللہ داناں منا ہے میڈی کہیں گالھ تے کاوڑ وی نہ تھیوے۔ ہیں کہیں دی لیے جا تعریف نئیں کریندی، سچ آکھ ڈیندی ہاں بھاویں کوئی سڑے تے بھاویں کوئی سڑے!

"اختر" دے ہیرے مضمون وی ڈاڈھے من بھاندے اتے "تاریخی" حیثیت دے مالک ہن۔ ہر پرچے دے ہر مضمون دی ہک ہک سطر ہیرے موتیاں وانگوں ڈسدی اے۔ اج ایندی بھاویں قدر نہ تھیوے کل ایندا مل پووݨے تے ہر حال پووݨے ــــ ہک نکڑا جیہاں افسانہ بھیجیندی پئی ہاں۔ جے قبول تھیوے تاں فیہا!

ہیا حال سݨاؤ، کیڈا ہاں دورہ نی تھیندا ایں پاسے دا؟

سبھو خیر! ــ نجمہ کوکب

سید بسمل کاظمی ڈیروی

بھرا ــــ سلامت ہوویں!

السلام علیکم! سرائیکی اکادمی ڈیرہ غازی خاں دے یوم حسین والے مشاعرے تے کیڑے ہاسے، ڈکھ لگے ونڈ گھدا ہاسے امید اے جو اساں غریبیں کوں یاد کریندے رہسو!

ہک نظم بھیج رہیاں، شالا پسند تھیوے۔ باقی سبھ خیر ہے۔ اُتے سائیں کوں سلام عرض کرا ہے۔

نیازمند ــ سید بسمل کاظمی ڈیروی

پرواز قیصرانی

مہربان بھرا ــ سلامت راہویں!

سائیں دا خط ملے اُوندے جواب اچ دیر تھی گئی اے کیوں جو رسالے دی تانگھ رکھی ہم او وی پل پگیا۔ وڈی مہربانی اے جو ایں پرانے خدمت گار کوں یاد فرمائے وے اللہ جانے رسالہ ہر کہیں کوں دیر نال ملدے یا میڈے نال تھوڑا پیار ہس جو دیر نال ملاقات کریندے؟ ہݨ کجھ آپݨاں کلام بھیجیندا پیاں امید ہے جو اناں دے پڑھے کوں اختر سائیں آپݨے دل اچ جاہ ڈیسن!

تہاڈا ــ الطاف حسین پرواز

جدید ترین مشینری سے تیار کردہ معیاری و اعلیٰ ترین
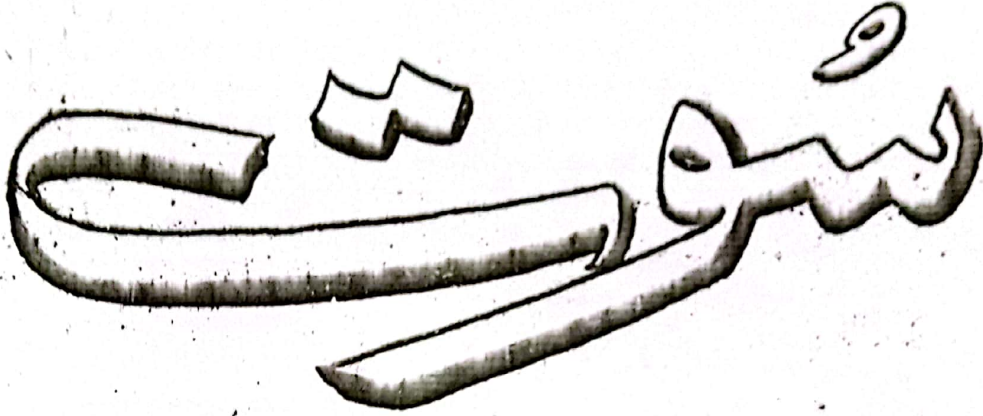
خریدتے وقت
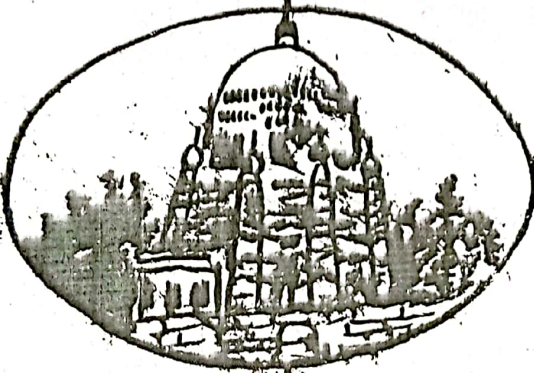
ہمارا مشہور ٹریڈ مارک

گنبد

یاد رکھیں!

سائزنگ، ویونگ، سپننگ، تھریڈ مینوفیکچرنگ، ہوزری مینوفیکچرنگ

نیز کپڑے کی دیدہ زیب ٹیکسٹائل پروسیسنگ کیلئے ہماری خدمات سے استفادہ فرمائیں!

اللہ وسایا ٹیکسٹائل اینڈ فنشنگ ملز لمیٹڈ وہاڑی روڈ ملتان

ٹیلیفون 2302 ، 2032 : تار کا پتہ "فیسیلٹی"

(صنعتی بنک کا منصوبہ)

Regd. L No. 7617

The "AKHTAR" Weekly Multan

(MONTHLY SERAIKI EDITION)

سردار مہر اللہ خان حیدرانی

نجمہ کوکب

آفتاب انور لودھی

ڈاکٹر جام غلام مصطفیٰ